

Haxhi ADEMI

KRIMET E FORCAVE SERBE NË KOMUNËN E SKËNDERAJT DHE TË DRENASIT (1998-1999)

Gjatë viteve të luftës në Kosovë (1998-1999), forcat e armatosura ushtarake, paraushtarake* dhe policore të RFJ-së, respektivisht të Serbisë kanë kryer krime të rënda të përmasave të gjenocidit në të gjithë territorin e Kosovës.¹ Këto krime janë kryer ndaj popullsisë civile shqiptare të cilët përbënin 97,33% të inkriminuarve në këtë periudhë.² Janë përfshirë të gjitha grupmoshat dhe të dy gjinitë, që është dëshmi e fortë se Serbia në mënyrë shtetërore ka kryer krime ndaj popullsisë civile, respektivisht ndaj fëmijëve, grave e pleqve. Format e krimeve kanë qenë të ndryshmet dhe janë kryer me mjete të ndryshme (armë të nxehta dhe të ftohta). Ndër format e krimeve më të rënda të kryera në komunën e Skënderajt dhe të Drenasit (Gilloqocit) janë: vrasjet, ekzekutimet, dhunimet seksuale, kidnapimet, zhdukjet etj. Të gjitha këto krime janë bërë me qëllim spastrimin etnik të rajonit të Drenicës, i cili ka qenë historikisht me shumicë absolute shqiptare dhe vatër e rezistencës së armatosur ndaj pushtuesve e në veçanti pushtuesit serbë. Ndonëse në tërë Kosovën në periudhën e luftës janë kryer qindra masakra, mbështetur në statistika del që komunat e sipërshtënuara kanë numrin më të lartë të të vrarëve, ekzekutuarve dhe masakrave masive të kryera në Kosovë.

* Fshehja e krimit të gjenocidit të kryer në Kosovë nga forcat e armatosura shtetërore ishte, ka qenë dhe mbetet ndër preokupimet kryesore të shtetit serb. Ndonëse, vrasja dhe ekzekutimi i civilëve shqiptarë në Kosovë është një fakt që askush nuk mund ta mohojë, pushteti i Beogradit zbatoi strategjinë e mohimit të implikimit të ushtrisë dhe policisë serbe në vrasjen e civilëve të paarmatosur. Nocioni “grupe paramilitare” si strukturë jashtë forcave të armatosura të shtetit është shndërruar si instrument i manipulimit me publikun e gjerë, vendor e ndërkombëtar, në funksion të strategjisë së Serbisë me qëllim të ikjes së përgjegjësisë si shtet. Shih më gjerësisht në: Bardhyl Mahmuti, *Kurthet terminologjike në funksion të mohimit të gjenocidit në Kosovë*, Prishtinë: Qendra “Gjenocidi në Kosovë, plagë e hapur”, pa vit të botimit, 45-46.

¹ Human Rights Watch, *Nën pushtetin e urdhrave - Krimet e luftës në Kosovë*, New, York, Eashington, London, Brussels, 2002, 11-13.

² *Krimet e luftës në Kosovë, 1998- 1999, Monografi I*, Prishtinë: Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave e të Lirive të Njeriut, 2010, 13-14.

Në periudhën e luftës, në rajonin e Drenicës, respektivisht në komunën e Skënderajt dhe të Drenasit forcat ushtarake e policore serbe, siç theksuam më lart kanë kryer krime ndaj popullsisë civile shqiptare. Janë kryer vrasje, ekzekutime, tortura psikike e fizike, përdhunime, spastrim etnik dhe krime të tjera, të cilat janë të ndaluara me konventat ndërkombëtare. Ndonëse, krimet e forcave serbe ndaj civilëve shqiptarë kanë pasur shtrirje në tërë territorin e Kosovës,³ fenomeni i vrasjeve në masë ka qenë i pranishëm në veçanti në komunën e Skënderajt, e cila në periudhën e luftës ka pësuar dëme të mëdha njerëzore dhe materiale. Kjo komunë ka numrin më të lartë të civilëve të vrarë dhe të ekzekutuarve në nivel vendi.

Kështu, në fund të vitit 1997 u sollën forca të mëdha policore serbe, të cilat u vendosën në Fabrikën e Municionit të Gjuetisë në Skënderaj, duke e shndërruar atë në një bazë ushtarake dhe policore serbe, prej nga do të sulmohet i tërë rajoni i Drenicës.⁴ Nga këto forca policore serbe janë kryer vrasje, ekzekutime, përdhunime, tortura fizike e psikike etj. Përveç, vrasjeve në masë, dhunës e terrorit që ushtria dhe policia serbe ka kryer në këtë komunë, strukturat shtetërore të Serbisë kanë zhvendosur popullsinë civile shqiptare nga shtëpitë e tyre dhe e kanë dëbuar me dhunë në drejtim të Shqipërisë dhe Maqedonisë së Veriut (që në të Drejtën Penale Ndërkombëtare njihet me termin spastrim etnik). Mirëpo, një pjesë e popullsisë civile gjatë përndjekjes nga forcat serbe është ndalur në fshatrat e komunave të afërta. Dëbimi i civilëve shqiptarë është kryer me qëllim të ndryshimit të përbërjes etnike të Kosovës dhe në këtë mënyrë, vendosjes së kontrollit të plotë të autoriteteve të Serbisë mbi Kosovën.

Sa i përket numri të të vrarëve, ekzekutuarve dhe të masakruarve në komunën e Skënderajt mbështetemi në të dhënat e ofruara nga zyra për të dëmtuarit nga lufta, sipas të cilave në territorin e kësaj komune, në periudhën nga janari i vitit 1998 deri më 12 qershor 1999, janë vrarë, ekzekutuar dhe masakruar 1 080 civilë shqiptarë.⁵ Vlen të theksohet se në komunën e Skënderajt gjatë ofensivave të forcave serbe ndaj civilëve janë kryer krime masive ndaj familjeve shqiptare si në fshatrat: Qirez, Prekaz i Poshtëm, në Kllodernicë, Izbicë, Rezallë, Abri e Poshtme etj. Nga 52 fshatra gjithsej sa ka komuna e Skënderajt vetëm në dy fshatra nuk ka të dhëna për civilë të vrarë.⁶ Pra, gjatë viteve 1998-1999, dhuna që forcat serbe

³ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, 46.

⁴ Ibrahim Çitaku, *Drenicë, 1991-1999*, Prishtinë: Europrint, 2004, 747.

⁵ Komuna e Skënderaj, Drejtoria për Punë dhe Mirëqenie Sociale, Xhevahire Hamiti, zyrtare për të dëmtuarit nga lufta. Më datë: 19.11.2020, në Skënderaj, ora 10:30-12.00.

⁶ Arkivi i Shoqatës së të Pagjeturve dhe Martirëve të Lirisë (më tej: *ASHPML*) “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve të vrarë gjatë luftës çlirimtare, fl. 1-16.

kanë kryer ndaj popullit shqiptar u masivizua deri në shkallën e krimeve masive dhe masakrave me përmasa të gjera.⁷ Si pasojë e rrethanave të luftës dhe arrestimeve të panumërta nga policia dhe ushtria serbe, sipas të dhënave nga komuna e Skënderajt deri më tani konsiderohen të zhdukur 128 banorë.⁸ Krahës vrasjes dhe ekzekutimit të mbi 1 000 civilëve shqiptarë në komunën e Skënderajt, kanë mbetur të plagosur edhe mbi 893 civilë.⁹ Sa i përket vrasjes në masë, në këtë komunë janë regjistruar dhjetëra raste ku janë vrarë dhe ekzekutuar qindra civilë shqiptarë, duke përfshirë, fëmijë, gra dhe pleq.¹⁰ Sipas të dhënave në komunën e Skënderajt nga 1 080 civilët e vrarë dhe të masakruar, 185 prej tyre janë fëmijë të moshës nga 0 deri 18 vjeç (131 djem dhe 54 vajza).¹¹

Komuna e Drenasit. Nga fundi i vitit 1997 në komunën e Drenasit kanë ardhur forca të mëdha policore serbe të cilat u vendosën fillimisht në Fabrikën e “Feronikelit”, duke e shndërruar atë në një bazë policore serbe dhe me pas ushtarake, prej nga më pas gjatë vitit 1998-1999 është sulmuar e tërë Drenica dhe jo vetëm.¹² Në këtë komunë ndaj popullsisë civile shqiptare forcat serbe kanë kryer vrasje, ekzekutime e masakra të shumta. Përveç tyre, ndaj popullsisë civile u bënë dhe krime tjera, sidomos të keqtrajttimeve fizike, dhunimeve e plaçkitjeve.¹³ Po ashtu, strukturat shtetërore të Serbisë kanë zhvendosur popullsinë civile shqiptare nga shtëpitë e tyre dhe e kanë dëbuar me dhunë në drejtim kryesisht të Shqipërisë dhe Maqedonisë së Veriut, por pjesa dërmuese e saj, është ndalur në fshatrat dhe në malet e afërta, në veçanti në malet e Berishës ku ishin të strehuar rreth 70 000 civilë.¹⁴

⁷ Forcat serbe kundër popullatës civile dhe të paarmatosur kanë kryer masakra me përmasa gjenocidi. Janë kryer mbi dhjetëmijë ekzekutime të shqiptarëve gjatë luftës në Kosovë, dhunime seksuale dhe spastrim etnik i Kosovës me dëbimin e shumicës dërmuese të shqiptarëve (mbi një milion shqiptarë, apo me përqindje mbi 50% të popullsisë së përgjithshme të Kosovës). Për më shumë shih: Bardhyl Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, Tetovë, “Çabej”, 2015; Rezoluta e Kuvendit të Republikës së Kosovës, Për gjenocidin e kryer serb në Kosovë, Nr. 06-R-017, Prishtinë, më 16 maj 2019, 2-3; Jusuf Osmani, *The serbs Government's Crimes in Kosova 1998-1999*, Book 1&2, Prishtinë, “Koha”, 2015.

⁸ Drejtoria për Punë dhe Mirëqenie Sociale, Skënderaj, Regjistri i të zhdukurve të komunës së Skënderajt, hartuar nga Halil Hamza.

⁹ Komuna e Skënderajt, Drejtoria për Punë dhe Mërqinjë Sociale, Xhevahire Hamiti, zyrtare për të dëmtuarit nga lufta. Më datë: 19.11.2020, në Skënderaj, ora 10:30-12.00.

¹⁰ ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve të vrarë..., fl. 1-16.

¹¹ Ilazi & Pllana, *Fëmijët martirë të Kosovës 1981*, 234-268.

¹² Jusuf Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, 1, Prishtinë: Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës, 2012, 189.

¹³ Jusuf Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, 2, Prishtinë: Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës, 2012, 469.

¹⁴ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, 275; Çitaku, *Drenica*, 249.

Sa i përket numri të të vrarëve dhe të ekzekutuarve në komunën e Drenasit, sipas të dhënave të ofruara nga zyra për të dëmtuarit nga lufta, në periudhën nga janari i vitit 1998 deri më 12 qershor 1999 janë vrarë 753 banorë,¹⁵ nga këta janë 148 fëmijë (109 djem dhe 39 vajza).¹⁶ 31 persona kanë humbur jetën për shkak të rrethanave të luftës. Ndërsa, sa i përket numrit të të pagjeturve sipas të dhënave të një burimi, nga komuna e Drenasit deri më tani konsiderohen 70 banorë (62 djem/burra dhe 8 vajza/gra).¹⁷ Krahës tyre, në komunën e Drenasit janë vrarë, ekzekutuar e masakruar edhe qytetarë të tjerë të përndjekur nga komunat tjera.

Në komunën e Drenasit fenomeni i vrasjeve në masë ka qenë shumë i pranishëm. Janë identifikuar 22 raste të vrasjeve në masë, ku janë ekzekutuar në forma dhe me mjete të ndryshme 372 civilë shqiptarë.¹⁸ Pra, në këtë komunë janë bërë shtatë masakra kolektive dhe janë zbuluar mbi 16 varreza masive.¹⁹ Të vrarët dhe të masakruarit ishin të të gjitha moshave, duke përfshirë qindra fëmijë, gra dhe pleq.²⁰ Më poshtë duke ndjekur aspektin kronologjik do të trajtojmë në hollësi të gjitha krimet masive që forcat serbe kanë kryer ndaj popullsisë civile shqiptare në komunën e Skënderajt dhe Drenasit në vitet e luftës në Kosovë (1998-1999). Në këto komuna, ndër masakrat më të njohura janë:

Masakra e Qirezit dhe e Likoshanit, 28 shkurtit të vitit 1998 - Forcat ushtarake dhe policore serbe ndër aksionet e para dhe më të mëdha që ka ndërmarrë në Kosovë është ai në fshatrat Qirez dhe Likoshan.* Kështu, në mëngjesin e 28 shkurtit të vitit 1998, një njësit i policisë serbe kontrollonte të gjithë personat të cilët lëviznin në drejtim të këtyre fshatrave. Derisa ishin duke kontrolluar një automjet (traktor) me burra dhe gra, një automjet tjetër (veturë) vinte nga rruga e Drenasit, në të cilin ndodheshin disa pjesëtarë të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës (UÇK).²¹ Ndonëse automjeti me pjesëtarët e UÇK-së bëri përpjekje për ta shmangur rrugën, me qëllim që të mos vërehet

¹⁵ Shënimet janë marrë nga Kuvendi Komunal, të grumbulluar nëpërmjet nga kryetarët e komiteteve të fshatrave gjatë periudhës janar-mars 2010. Vërtetuar dhe plotësuar nga Sherif Krasniqi shih dhe listën e botuar tek: Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë, I*, 208-226.

¹⁶ Hanumshahe Ilazi & Nustret Pllana, *Fëmijët martirë të Kosovës, 1981*, Prishtinë: Radio Kosova e Lirë, 2019, 50-74.

¹⁷ Shënimet janë marrë nga Kuvendi Komunal, të grumbulluar nga kryetarët e komiteteve të fshatrave gjatë periudhës janar-mars 2010. Vërtetuar dhe plotësuar nga Sherif Krasniqi. Shih dhe listën e botuar tek: Jusuf Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, 1, Prishtinë: Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës, 2012, 226-228.

¹⁸ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 48.

¹⁹ *Po aty*, f. 272.

²⁰ *Po aty*, f. 44-45.

* Fshati Likoshan në ndarjen administrative ndodhet në kuadër të komunës së Drenasit.

²¹ Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 151.

nga policia serbe, megjithatë ata e vërejtën dhe ju vunë pas duke i ndjekur deri në thellësi të fshatit Likoshan.

Duke parë se ishte e pamundur të fshiheshin, ata vendosën të ballafaqohen me policët serbë, tek vendi i quajtur “Gjashtë Lisat” në Likoshan. Në atë përballje pësuan të dy palët ndërluftuese: nga pala serbe u vranë dhe u plagosën policët si dhe u shkatërrua automjeti i tyre, ndërsa nga pala shqiptare, pati të plagosur nga radhët e UÇK-së.²² Pas disfatës së ballafaqimit me ushtarët e UÇK-së, pjesëtarëve të policisë serbe iu erdhën në ndihmë edhe grupe tjera të policisë me mjete të shumta luftarake, madje edhe me helikopter. Policët serbë të mllëfosur nga humbja në betejë me UÇK-në filluan hakmarrjen ndaj popullsisë civile të fshatit Qirez dhe Likoshan, ku u ekzekutuan 24 banorë civilë shqiptarë.²³ Me qëllim të fshehjes së krimit, shumë prej tyre të ekzekutuarve u janë marrë kufomat. Përveç të vrarëve dhe të ekzekutuarve, në këtë masakër mbetën të plagosur edhe shumë qytetarë, ndërsa shumë të tjerë u keqtrajtuat nga policia serbe në forma të ndryshme.²⁴ Në Masakrën e Qirezit dhe Likoshanit janë vrarë 24 persona, ku nga komuna e Skënderajt, respektivisht nga fshatrat Qirez dhe Baks** janë vrarë 11 qytetarë shqiptarë, të gjithë burra, nga mosha 23 vjeç deri në 63 vjeç.²⁵ Të ekzekutuarit e familjes Sejdiu, ishin vëllezër, ndërsa dy nga ta ishin binjakë që diplomuan një ditë më parë në Universitetin e Prishtinës. Po ashtu, dy nga anëtarët e familjes Nebihu ishin vëllezër, ndërsa Iliri, ishte së bashku me bashkëshorten e tij Rukien, e cila ishte shtatzënë.²⁶ Ndërsa nga fshati Likoshani i komunës së Drenasit janë vrarë 10 anëtarë të

²² *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 277.

²³ Hakif Bajrami, “Masakrat serbe në Kosovë në vitet 1998-1999, Fjalori Enciklopedik Shqiptar (FESH), Tiranë: Akademi e Shkencave e Shqipërisë, 2008, 1648.

²⁴ Haxhi Ademi, “*Masakra e Likoshanit dhe Qirezit*”, Fjalori Enciklopedik i Kosovës, Vëll. II, L-Zh, Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe Arteve e Kosovës, 2018, 1056.

** Për më tepër në fshatin Baks nga forcat ushtarake dhe policore janë vrarë dhe ekzekutuar 37 banorë civilë shqiptarë, fëmijë, pleq, gra, si dhe persona të sëmurë dhe të pambrojtur. Vrasjet dhe ekzekutimet kanë qenë një nga format më të rënda të realizimit të projektit serb, ku gjatë vitit 1998-99, u bënë fenomen masiv dhe të përditshme që rrezikonte shqiptarët pa dallim. ASHPM, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve të vrarë..., fl. 3.

²⁵ ASHPM, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve të vrarë..., fl. 2-3. Zenun Çelaj, “Lista e personave të vrarë e të masakruar në Qirez dhe Likoshan më 28 shkurt”, Gazeta Bujku, e shtunë 21 mars 1998, fl. 6.

²⁶ Pajazit Nushi, “Kallëzim penal i KMDLNJ lidhur me krimet e forcave policore serbe në Drenicë”, BULETINI, V. IX, Nr.10 (janar-mars 1999), Prishtinë: Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave e të Lirive të Njeriut, 27.

familjes Ahmeti, si dhe Ibrahim Fazliu nga fshati Gradicë dhe dy anëtarë të familjes Gjeli, të cilët kishin qëlluar mysafirë në këtë familje.²⁷

Sulmin në Likoshan dhe Qirez e drejtoi Danica Markoviq. Madje, për të fshehur krimet e kryera ndaj popullsisë civile, forcat policore serbe u munduan të manipulonin me viktimat duke iu vendosur armë, gjoja se ishin të armatosur.²⁸ Jehona e masakrës që forcat serbe kryen në Drenicë, respektivisht në fshatin Qirez të komunës së Skënderajt dhe fshatin Likoshan të komunës së Drenasit, më 28 shkurt 1998, ishte e madhe. Bota demokratike i bëri thirrje regjimit të Millosheviqit që të ndalë krimet ndaj civilëve dhe të rikthehet sa më parë normaliteti në tërë Kosovën.²⁹ Kundër krimeve të kryera në Qirez e Likoshan pati reagim qytetar të shqiptarëve të Kosovës, të cilët u hodhën në protesta, gjithandej Kosovës. Kështu, më 2 mars 1998, në shumë qendra të Kosovës, qindra e mijëra shqiptarë protestuan kundër dhunës shtetërore të Serbisë ndaj civilëve shqiptarë. Vetëm në Prishtinë protestuan rreth 300 000 shqiptarë. Ndonëse, këto protesta ishin paqësore, megjithatë protestuesit u sulmuan nga forcat policore serbe, ku për pasojë janë plagosur mbi 150 protestues, në mesin e të cilëve edhe shumë gazetarë.³⁰

Masakra në Prekaz të Ulët, më 5, 6 dhe 7 mars 1998 - Në fund të vitit 1997, në Skënderaj u sollën forca të mëdha policore serbe, të cilat u vendosën në "Fabrikën e Municionit dhe Gjuetisë". Kjo fabrikë u shndërrua në njërën nga bazat e forcave policore dhe më pas gjatë vitit 1998-1999 dhe ushtarake serbe prej nga më pas u sulmua e tërë Drenica dhe jo vetëm.³¹

Forcat serbe në këtë komunë kanë kryer krime të ndryshme ndaj popullsisë civile shqiptare. Pushteti në Beogradit, i instaluar në Kosovë në vazhdimësi e kishte piketuar këtë komunë, e në veçanti Prekazin dhe familjen Jashari, ndaj të cilës kishte ushtruar trysni gjatë gjithë viteve 90-të të shek. XX. Kështu, më 30 dhjetor 1991 kjo familje sulmohet për herë të parë nga forcat policore dhe ushtarake serbe. Sulmi i dytë nga forcat e njësisë speciale serbe ka ndodhur më 22 shkurt 1998, ku për pasojë kanë mbetur të plagosur dy anëtarë të kësaj familje: Iliriana dhe Selvetja.³² Por, sulmi i tretë, ishte më fatali. Ndërmjet natës së 4 dhe 5 marsit, rreth orës 5:00 të mëngjesit, forcat policore serbe, kanë sulmuar fshatrat Prekaz të Poshtëm, Llaushë, Polac, Morinë, Vojnikë dhe Rakinicë. Epiqendra e këtij

²⁷ Nushi, "Kallëzim penal i KMDLNJ, 27; *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 277.

²⁸ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 45.

²⁹ Gazeta *Bujku*, "Parisi dënon dhunën në Kosovë", 04 mars 1998, fl. 7.

³⁰ Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 156; Gazeta "Bujku", 03.03.1998, fl. 6.

³¹ Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 747.

³² Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 138-142.

aksioni ishte fshati Prekaz i Poshtëm.³³ Kështu, Prekazi ishte i rrethuar me artilerinë më të rëndë të forcave policore serbe, që për objektiv kishin kullën e Jasharëve. Për realizimin e planit për thyerjen e rezistencës së armatosur të familjes Jashari, komanda serbe aktivizoi mbi 8 000 trupa në Kosovë, prej të cilave gjysma u vendosën në Prekaz*, të cilat ishin të pajisura me artileri, tanke e helikopter. Për më tepër, Serbia mbajti të aktivizuar aviacionin gjuajtës bombardues, në aeroportin e Prishtinës, Nishit dhe atë të Beogradit.³⁴ Për tri ditë rresht (5-7 mars 1998), ndërmjet forcave të UÇK-së, me në krye Adem Jasharin dhe forcave të shumta serbe, u zhvilluan beteja të shumta, që për pasojë patën dhjetëra të vrarë nga të dy palët.³⁵

Duhet të theksojmë faktin se në Prekaz, kanë rezistuar e tërë familja Jashari (duke përfshirë gratë, pleqtë dhe fëmijët). Por, me gjithë heroizmin e treguar dhe rezistencën për tri ditë pandërprerë, policia serbe arriti ta thyej rezistencën e kësaj familje. Ndaj banorëve të saj, duke mos kursyer as gratë, fëmijët dhe pleq, ushtria dhe policia serbe kreu krimet më të rënda, duke vrarë dhe ekzekutuar 56 shqiptarë, anëtarë të familjes Jashari.³⁶ Pas një qëndrese heroike për tri ditë radhazi bien në altarin e lirisë 20 anëtarë të ngushtë të familjes së Shaban Jasharit.³⁷ Nga kjo epope ka shpëtuar vetëm Besarta dhe Bashkimi.* Po të përfshihen të gjithë të rënë në Epopenë e Jasharëve në Prekaz nga 5 deri më 7 mars 1998, numri i përgjithshëm del të

³³ Nushi, “Kallëzim penal i KMDLNJ”, 28.

* Të gjitha hyrjet dhe daljet për në komunën e Skënderaj ishin të bllokuar, ngase forca të shumta serbe ishin vendosur në Klinë të Epërm, në Runik, në dalje të Vushtrrisë, në dalje të Drenasit dhe çdo lëvizje e popullsisë shqiptare kontrollohej. Madje, qytetarët filluan të keqtrajtohen shumë, në veçanti në fshatrat që ishin buzë rrugëve magjistrale, andaj banorët e tyre u zhvendosën më në thellësi të vendbanimeve. Gjithashtu, nga burimet e kohës kuptojmë se forca të shumta policore dhe ushtarake ishin vendosur në udhëkryqin e Brojës, ku me pas në këtë fshat dhjetëra shqiptarë u zunë peng. Më gjerësisht shih në: Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 159-264.

³⁴ Kudusi Lame, “Lufta e Jasharajve dhe vlera e saj”, *Jasharajt dhe lufta çlirimtare*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 347-348.

³⁵ Garantina Kraja, “Jasharajt - Atu ku nisi lufta për Kosovën”, *Koha ditore*, 05.04.1999, fl. 2.

³⁶ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 49; Sadik Krasniqi, *Qëndresa heroike e Jasharëve për liri, rast unik në historinë botërore*, Prishtinë: Muzeu i Kosovës, 2014, 91-92.

³⁷ Garantina Kraja, “Jasharajt - Atu ku nisi lufta për Kosovën”, *Koha ditore*, 05.04.1999, fl. 2.

* Anëtarët e kësaj familjeje që i shpëtuan kësaj ngjarje ishin: Rifati bashkë me të birin Muratin; Bekimi, djali i Hamzës dhe Lulzimi, djali i Ademit, të cilët ishin në mërgim, si dhe Shqipja e Marigona, vajzat e Ademit dhe Iliriana dhe Fazliu, fëmijët e Rifatit, të cilët ditë më parë kishin shkuar te dajallarët e tyre. Më gjerësisht shih në: Krasniqi, *Qëndresa heroike e Jasharëve*, 91-92.

jetë 59 persona. Në mesin e 59 të rënëve në Prekaz, ka viktimë të moshave të ndryshme prej 5 deri në moshën 74 vjeç.³⁸

Krimet e forcave serbe në Prekaz, sensibilizuan jo vetëm popullin shqiptar, por edhe faktorin ndërkombëtar, i cili njëzëri dënoi ashpër dhunën dhe terrorin ndaj qytetarëve shqiptarë në fshatin Prekaz. Kështu, sulmi i 5, 6 dhe 7 marsit 1998 ndaj familjes Jashari në Prekaz është dënuar edhe nga Amnesty International, ku në reagimin e tyre ndër të tjera thuhet: *“Të gjithat provat dëshmojnë që sulmi nuk paska pasur qëllim për t'i kapur ushtarët, por për t'i vrarë dyshuesit dhe familjet e tyre”*. Në anën tjetër, Serbia pretendonte që aksioni i tyre ishte zhvilluar për shkak të sulmeve të UÇK-së ndaj forcave policore serbe.

Në Prekaz të Epërm dhe atë të Poshtëm përveç krimeve të kryera ndaj civilëve të të gjitha moshave dhe dy gjinive, ushtria serbe vrau, dogji e shkatërroi edhe bagëtinë dhe çdo gjë që kishte frymë. Nga format më çnjerëzore të torturave ndaj civilëve janë edhe rastet e prerjes së gishtërinjve, me qëllim jo vetëm gjymtimin e kufomave, por edhe plaçkitjen e tyre (marrjen e unazave të arit). I gjithë fshati u dogj dhe u plaçkit nga forcat serbe.³⁹ Nga të dhënat e mësipërme mund të konstatojmë se sulmi nuk kishte për qëllim të kapte ushtarët e armatosur shqiptarë. Përkundrazi, sulmi i forcave serbe kishte për qëllim t'i eliminonte ata dhe familjet e tyre.

Familjes së Shaban Murat Jasharit iu vranë 20 anëtarë të ngushtë, ndërsa krahas tyre në Epopenë e Prekazit kanë ranë edhe 35 persona⁴⁰ të tjerë të kësaj familjeje: Sadik Hysen Jashari,* Mihrije Jashari,** Beqir Bajram Jashari,*** Bahtije Jashari,****Hamide Jashari***** ashtu, në luftimet e 5, 6 dhe 7 marsit të vitit 1998, janë vrarë edhe 4 persona, të cilët u kishin ardhur në ndihmë familjes Jashari. Ata janë Osman (Shaban) Geci, dajë i Adem e Hamzë Jasharit; Isak Haliti, nip i Jasharëve nga fshati Dubofc i Vushtrrisë; Fatime dhe vëllai i saj Smail Bazaj, të cilët ishin mysafirë te Qerim e Sadik Jashari, e që kishin ardhur për ndihmë nga fshati Terstenik i

³⁸ Rezoluta e Kuvendit të Republikës së Kosovës, *Për gjenocidin e kryer serb në Kosovë*, Nr. 06-R-017, 2-4; Krasniqi, *Qëndresa heroike*, 91-92; ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve..., fl.1-16.

³⁹ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 239-240.

⁴⁰ ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.1-16.

*Anëtarët e familjes së Hysen Jasharit, përkatësisht familjet e tre djemve të tij: Sadikut, Hamdiut dhe Qerimit, që gjithsej ishin 12 persona të vrarë dhe ekzekutuar.

** Familjes së Zymer Imer Jasharit iu vranë gjithsej 5 anëtarë.

*** Familjes së Ramadan Jasharit iu vranë gjithsej 2 anëtarë.

**** Familjes së Zenë Jasharit iu vranë gjithsej 4 anëtarë.

***** Familjes së Maliq Ramadan Jasharit iu vranë 3 anëtarë. ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri..., fl.1-2.

komunës së Drenasit.⁴¹ Në bazë të të dhënave të mësipërme mund të konstatojmë se pushteti serb në Kosovë nuk e kishte synim të vetëm ndjekjen e krerëve të UÇK-së, por nëpërmjet ndjekjes së tyre synonte të krijonte ndjenjën e frikës dhe të pasigurisë te popullsia shqiptare, e cila më pas detyrohej me dhunë të shpërngulej nga trojet e veta. Ky akt hynë në kuadër të akteve të gjenocidit, ngase ka për qëllim spastrimin etnik të shqiptarëve, si të tillë.

Si përfundim mund të themi së në Prekaz ndaj familjes Jashari më 5, 6 dhe 7 mars 1998, nga forcat policore serbe u vranë e u masakruan 59 qytetarë shqiptarë.⁴² Kjo ngjarje pati ndikim tejet të madh, si brenda Kosovës, po ashtu edhe në arenën ndërkombëtare, ngase: populli shqiptar u ndërgjegjësua dhe u ngrit në një luftë çlirimtare ndaj pushtimit njëshekullor të Serbisë, ndërsa faktori ndërkombëtar si asnjëherë më parë ishte unik dhe i bindur se duhej të ndalej përdorimi i dhunës dhe terrorit ndaj popullsisë civile shqiptare, me qëllim të zgjidhjes së çështjes së Kosovës. Në Prekaz përveç të vrarëve më 5, 6 dhe 7 mars 1998, janë plagosur edhe 12 qytetarë të tjerë,⁴³ ndërsa të zhdukur konsiderohen 8 të tjerë.⁴⁴

Masakra në Poklek të Ri, 31 maj 1998 - Forcat policore serbe dhe paramilitarët serbë sulmuan fshatin Poklek të Ri të komunës së Drenasit, ku ekzekutuan dhe masakruan në forma dhe me mjete të ndryshme 10 civilë shqiptarë, 3 prej të cilëve janë të pidentifikuar. Në përpjekje për ta fshehur këtë krim makabër ndaj popullsisë civile, policët serbë kufomave ua vendosën automatikët e tyre dhe më pas i fotografuan. Qëllimi i këtij akti të ulët ishte përpjekja për shfajësimin e tyre, duke u justifikuar se të vrarët ishin pjesëtarë të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës dhe jo civilë.⁴⁵

Masakra në Abri të Epërme, më 26 shtator 1998 - Popullsia civile e fshatit Abri e Epërme, sikurse edhe e fshatrave të tjera ishin të strehuar nëpër vende e male të ndryshme të Drenicës për t'i ikur ballafaqimit me forcat policore dhe ushtarake serbe që ishin vërsulur në çdo cep të saj. Të dëbuar nga shtëpitë e tyre, banorët e këtij fshati kërkonin strehim më të sigurt në male.⁴⁶ Kështu, më 26 shtator është kryer njëra ndër masakrat më të rënda që ndërmorën forcat serbe gjatë zbatimit të politikës së gjenocidit

⁴¹ Buletini, V. VIII, Nr. 6 (janar-mars 1999), Prishtinë: KMDLNJ, 136; Gazeta Bujku, "Lista e personave të vrarë e të masakruar në Prekaz dhe Llaushë prej 5-7 mars" 14 mars 1998, fl.6; Krasniqi, *Qëndresa heroike*, 111-113.

⁴² Kuvendi i Republikës së Kosovës, Legjislatura IV, "Rezolutë për gjenocidin serb në Kosovë", Nr. 06.-R-017, Prishtinë, 16 maj 2019, fl.4.

⁴³ ASHPML, "Pengu i Lirisë", Lista e familjarëve të zhdukur..., fl.1-2.

⁴⁴ Po aty, fl.1-4.

⁴⁵ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 300-1.

⁴⁶ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 272; *Koha ditore*, 21.12.1998.

në Kosovës. Kjo masakër është kryer në dy vende. Disa nga banorët u strehuan në malin e quajtur “Zabeli i Rrajave”*, që gjendet ndërmjet fshatit Abri e Epërme dhe Likovc.⁴⁷ Forcat serbe, pas informatave për vendndodhjen e tyre, e sulmuan popullsinë civile me bomba dore dhe më pas i vranë dhe masakruan 19 qytetarë civilë, të gjithë anëtarë të familjes Deliu nga fshati Abri e Epërme.⁴⁸

Në këtë fshat, ushtria dhe policia serbe kanë kryer në të njëjtën ditë edhe një masakër tjetër tek kryqëzimi i rrugëve Abri-Likoc, vendi i quajtur “Llazi i Drenit”, ku janë masakruar katër anëtarë të familjes Deliu, ndërsa kanë shpëtuar nga ekzekutimi 5 persona të tjerë.** Në këtë masakër përfshihen gra, pleq, fëmijë dhe njerëz me të meta fizike e psikike. Në masakrën ndaj familjes Deliu, që ishte ndër më të rëndat në tërë Kosovën, humbën jetën 24 anëtarë, të moshave të ndryshme dhe të të dy gjinive. Kështu, mosha e viktimave ishte nga 1 vjeç (Valmir Deliaj) e deri në moshën 94 vjeç (Fazli Deliaj).⁴⁹ Për masakrën në Abri të Epërme ndaj familjes Deliaj, nëpërmjet mjeteve të informimit (elektronike dhe të shkruara), u informua opinioni i gjerë brenda dhe jashtë vendit. Në një artikull të gazetës “Koha Ditore”, për këtë masakër ndër të tjera shkruan: *“Në Drenicë, në Abri të Epërme, në mëngjesin e së shtunës, më 26 shtator, vriten anëtarë të familjes Deliaj, shumica e të cilëve gra dhe fëmijë. Imazhi i cuclës së përgjakur në gojën e Valmir Deliajt, fëmijë 18 muajsh i vranë, dëshmoi se liderët më të fuqishëm politikë të botës kishin pritur që atmosfera e krizës të krijohet me monstruozytete të publikuara që vetëm në atë mënyrë t’i bëjnë sfidë shtangimit dhe burokracive politike të tyre”*.⁵⁰ Sipas dëshmitarëve që kanë arritur t’i shpëtojnë krimeve të forcave serbe, të gjithë të ekzekutuarit ishin civilë dhe të paarmatosur, të cilët u vranë nëpër

* Fatbardhësisht kësaj masakre në këtë vend i kanë shpëtuar katër (4) fëmijë, që të gjithë ishin të plagosur në pjesë të ndryshme të trupit. Fëmijët të cilët ndonëse i shpëtuan vdekjes, ishin: Besniku (5 vjeç), Liridona (3 vjeç), Arlinda (1 vjeç), që të tre fëmijë të Enver Sali Deliut, si dhe Alberti (2 vjeç) djali i Imer Sali Deliut. Nga e gjithë familja e ngushtë e Imerit, (bashkëshortja dhe tre fëmijët) vetëm Alberti i ka shpëtuar masakrës. Po ashtu në këtë vend i ka shpëtuar masakrës edhe Blerim Isak Deliu (16 vjeç), i cili ndodhej aty. Afrim Hysenaj, *Toka skuq e qielli nxin* (Monografi për masakrën e Deliajve të Abrisë së Epërme), Prishtinë: Armagedoni, 2018, 35-36.

⁴⁷ Hysenaj, *Toka skuq e qielli nxin*, 35.

⁴⁸ Mamuti, *Mashtrimi i madh*, 29-30.

** Florie Deliu (38 vjeç), me djalën e saj Mentorin (9 vjeç) dhe vajzën e saj Arjetën (4 vjeç); Zejnie Deliu, (42-vjeç) dhe halla e Habibit Maliqja (82 vjeç). Afrim Hysenaj, *Toka skuq e qielli nxin*, 36.

⁴⁹ Haxhi Ademi, “Masakra e Abrisë së Epërme”, *Fjalori Enciklopedik i Kosovës*, Vëll: II, L-Zh, Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe Arteve e Kosovës, 2018, 1052-1053.

⁵⁰ Ylber Bajraktari, *Gazeta Koha ditore*, 31.12.1998, fl.7.

shtëpitë dhe pranë familjeve të tyre.⁵¹ Nga 22 viktimat e masakrës në Abri të Epërme, 11 janë vajza dhe gra, ndërsa 11 janë djem dhe burra.⁵² Fëmijët që shpëtuan dhe morën plagë janë 5* persona. Të gjithë të masakruarit e lagjes “Deliu”, u varrosën më datë 29 shtator të vitit 1998 në një livadh afër malit “Zabeli i Rrajve”, ku ishin gjetur shumica e të masakruarve. Ndërsa rivarrimi i tyre u bë pas një viti, pra pas përfundimit të luftës, konkretisht më 26 shtator 1999.* U rivarrosën në mënyrë ceremoniale në vendin e quajtur “Llazi i Drenit”, përkaj rrugës kryesore që lidhë fshatrat Abri-Likoc, ku janë edhe sot, në Kompleksin Memorial të Deliajve. Në këtë kompleks ndodhen 33 varreza: 23 varrezat e të masakruarve, një varr i dëshmorit Bekim Deliu dhe 9 varreza të martirëve të lagjes Mulliqi, të cilët u vranë në luftën e fundit.⁵³

Dymbëdhjetë vjet pas këtij akti gjenocidal, organizata jo-qeveritare serbe “Fondi për të Drejtën Humanitare” e udhëhequr nga Nataš Kandić (Natasha Kandić), përmes një shkrimi të titulluar “Si i vrau Serbia gratë, fëmijët dhe pleqtë”, përkujton krimet e forcave serbe në fshatin Abri të Epërme dhe ngritë zërin për protestë për faktin se ende askush nga kriminelët nuk u ballafaqua me drejtësinë. Në këtë shkrim jepen të dhëna për strukturat shtetërore të Serbisë, të implikuara direkt në këtë krim.⁵⁴ Si përfundim mund të themi se më 26 shtator të vitit 1998 në fshatin Abri e Epërme të komunës së Drenasit, ushtria dhe policia serbe kanë bërë masakër ndaj popullsisë civile shqiptare. Ky krim, që ishte ideuar, hartuar dhe nxitur nga strukturat shtetërore të Serbisë, me në krye me Millosheviqin dhe kryer nga zinxhiri komandues i ushtrisë dhe policisë serbe, dëshmon që Serbia përgjatë viteve 1998/99 në Kosovë ka kryer krime kundër njerëzimit.⁵⁵ Madje, për nga qëllimi, mënyra dhe përmbajtja, këto krime (Masakra e Deliajve të Abrisë së Epërme), pa mëdyshje përbëjnë dëshmi të mjaftueshme se: Serbia ka bërë gjenocid në Kosovë.

⁵¹ Afrim Hysenaj, *Toka skuq e qielli*, 63-92.

⁵² Hysenaj, *Toka skuq e qielli...*, 36.

* Besniku (5 vjeç) i plagosur në ballë, në gjoks dhe në dorë; Liridona (3 vjeç) e plagosur në faqe dhe në këmbë; Alberti (2 vjeç) disa plagë të lehta; Arlinda (1 vjeç) disa plagë të lehta si dhe Dituria (foshnjë), e cila shpëtoi pa plagë, por që nuk mundit t’i përballojë mungesë së nënës e cila u masakrua, mungesë së përkujdeset mjekësor pra nuk arriti t’i mbijetojë rrethanave të luftës. Më gjerësisht shih: Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 208.

* Në ceremoninë e rivarrimit morën pjesë të gjitha strukturat lokale dhe qendrore, të dala nga lufta. Morën pjesë edhe familja Jashari dhe shumë familje të dëshmorëve, shoqatat e dala nga lufta, KFOR-i, gazetarë vendorë e ndërkombëtarë, si dhe media të shkruara të asaj kohe vendore dhe ndërkombëtare.

⁵³ Hysenaj, *Toka skuq e qielli...*, 36.

⁵⁴ Mamuti, *Mashtrimi i madh*, 31- 32.

⁵⁵ Human Rights Watch, *Krimet e luftës në Kosovë*, Botime Korbi, 11.

Në periudhën e luftës në Kosovë, në komunën e Skënderajt dhe të Drenasit, krahas krimeve të rënda dhe masakrave në masë, që ushtria dhe policia serbe kryente ndaj popullsisë civile, janë të evidentuara me qindra raste, kur forcat serbe kanë ndalë, keqtrajtuar dhe kërcënuar popullsinë civile, kryesisht nxënës të shkollave të mesme. Madje sipas të dhënave të kohës janë evidentuar me dhjetëra raste kur në mungesë të shërbimeve shëndetësore kanë gjetur vdekjen shumë fëmijë, gra e burra të moshave të ndryshme.⁵⁶

Nga të dhënat e konsultuara deri më tani dhe materialet e grumbulluara nga terreni, mund të konstatojmë se krahas masakrave në masë në Qirez e Likoshan, Prekaz të Poshtëm, Abri të Epërme, Rezallë, Çitak etj., forcat ushtarake dhe policore serbe kanë ekzekutuar dhe masakruar me dhjetëra civilë shqiptarë në fshatrat e komunës së Skënderajt dhe të Drenasit. Po ashtu, janë dhunuar, plagosur e torturuar me dhjetëra civilë të tjerë, ndërsa dëmet materiale janë tejet të mëdha.⁵⁷ Gjatë vitit 1998, për arsye të rrethanave të luftës dhe në mungesë të kushteve elementare për jetë kanë ndërruar jetë disa fëmijë të porsalindur.* Kështu, nga fshati Prellofc kanë vdekur dy fëmijë në bjeshkët e Çiçavicës, në fshatin Krasmirofc kanë vdekur dy fëmijë të mitur, ndërsa në Runik një fëmijë (dymujsh).⁵⁸ Nga të dhënat e mësipërme kuptojmë se ushtria dhe policia serbe në vitin 1998, në komunën e Skënderajt dhe Drenasit ka vrarë, ekzekutuar dhe masakruar mbi 200 shqiptarë civilë të paarmatosur, si dhe disa kanë vdekur për shkak të kushteve të rënda në male ku u strehuan dhe duke u zhvendosur nga njëri fshat në tjetrin.⁵⁹ Shkalla e krimeve ndaj popullsisë civile rritet në vitin 1999, konkretisht nga muaji mars, kur filluan të tërhiqen vëzhguesit e OSBE-së. Të liruar nga presioni i vëzhguesve

⁵⁶ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 304-306; Shënimet janë marrë nga Kuvendi Komunal, të grumbulluara nga kryetarët e komiteteve të fshatrave gjatë periudhës janar-mars 2010. Vërtetuar dhe plotësuar nga Sherif Krasniqi. Për më tepër shih në: Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 1, 208-226; *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 299.

⁵⁷ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 304, 306 dhe 330.

* Nga fshati Turiqefc në luftën e fundit në Kosovë kanë humbur jetën 14 persona, 8 prej tyre të vrarë dhe të masakruar, ndërsa 6 kanë vdekur për shkak të rrethanave të luftës. Nga fshati Syrigan në periudhën e luftës janë vrarë gjithsej 7 banorë civilë, tre nga ta me banim në Mitrovicë, tre persona janë të zhdukur, ndërsa tre persona vdiqën nga pasojat e luftës. ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve..., fl. 1-15.

⁵⁸ Intervistë me Shpresa Mulaj, nëna e Florentinës, e cila ishte vetëm dy muaj dhe ndërroi jetë ngaqë familja e saj ishte detyruar të lëshonte shtëpinë në mars 1998. Në Runik, më 18 janar 2021, ora 11:00-12:30.

⁵⁹ ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve..., fl. 1-15; Nushi, “Kallëzim penal i KMDLNJ”, 28; Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 285;

ndërkombëtarë, forca të shumta, ushtarake, policore dhe paramilitare serbe filluan aksionet ndaj popullatës civile shqiptare në tërë Kosovën, por intensiteti më i madh ishte në Drenicë. Në bazë të informacioneve të kohës del që më 19 mars në Drenas kanë hyrë 3 autobusë me policë serbë, 17 kamionë me topa të kalibrit të ndryshëm, të cilët janë vendosur në “Ferenikël”.⁶⁰ Edhe të nesërmen janë vendosur edhe 10 autobusë dhe 10 kamionë me ushtarë serbë.⁶¹ Po ashtu, nga Prishtina në Drenas kishin ardhur mbi 30 tanke dhe disa autobllinda, të cilat filluan aksionin ndaj popullatës civile të rajonit të Drenicës.⁶² *“Lubisha Dikoviqi, i cili ishte komandant i Brigadës së 37-të të Motorizuar të UJ-së, zona e përgjegjësisë e së cilës përfshinte Drenicën, dëshmoi se një grup luftarak i brigadës së tij, Grupi Luftarak 37, arriti më 7 mars 1999, kurse pjesa tjetër e brigadës, e përforcuar me rreth 100 deri 150 vullnetarë, iu bashkua grupit në fillim të prillit”.*⁶³ Në anën tjetër, gjendja humanitare rëndohej gjithnjë e më shumë, e cila ndikonte që popullsia civile të shpërngulej në drejtim të Shqipërisë dhe të Maqedonisë së Veriut. Llogaritej se numri i të zhvendosurve deri në këtë kohë ishte afërsisht 10 000.⁶⁴

Në këtë periudhë Skënderaji ishte i bllokuar tërësisht nga forcat ushtarake dhe policore, të cilët kishin filluar dhunën dhe terrorin sistematik ndaj shqiptarëve. Krimet serbe në komunën e Skënderajt gjatë vitit 1999 *“Dragan Zhivanoviqi, komandant i Brigadës së 125-të të Motorizuar, e cila në atë kohë gjithashtu ishte në atë zonë, dëshmoi se në gjysmën e dytë të marsit 1999 u shtua intensiteti i sulmeve të UÇK-së kundër forcave të UJ-së në Drenicë. Sipas Lazareviqit, operacionet e përbashkëta të UJ-së dhe MPB-së, më 18 mars 1999, përpiluan një plan veprimi për “mposhtjen e UÇK-së” në sektorin e Drenicës veriore dhe Podujevës. Më 19 mars, Komanda e Përbashkët lëshoi një urdhër që i udhëzonte njësitë e Brigadës së 37-të të Motorizuar, së bashku me njësitë e Brigadës së 125-të të Motorizuar dhe njësitë e PJP-së nga Mitrovica dhe Peja, që të sulmonin UÇK-në përgjatë vijës së fshatrave Mikushnicë, Prekaz i Poshtëm, Polac, diku rreth tri kilometra nga Qirezi. Sipas raportit ditor mbi operacionet e Dikoviqit të datës 20 mars 1999, njësitë e Brigadës së 37-të të Motorizuar*

⁶⁰ Buletini, Viti. IX, Nr. 10 (janar-mars 1999), Prishtinë: KMDLNI, 184.

⁶¹ Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative Kosovapress, (Vëllimi i Dytë), (1 mars-10 prill 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë, 2016, 289.

⁶² Buletini, Viti. IX, Nr.10 (janar-mars 1999), Prishtinë: KMDLNI, 184.

⁶³ Tribunali Ndërkombëtar për ndjekjen penale të personave përgjegjës për shkelje të rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Aktgjykim: 26 Shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviqit etj., Vëllimi 2 prej 4. fl.205.

⁶⁴ Buletini, Viti. IX, Nr.10 (janar-mars 1999), Prishtinë: KMDLNI, 184.

*ishin angazhuar në “shtypjen e terrorizmit përgjatë vijës së fshatrave Balincë, Lipovec, Polac [...] me urdhër të komandantit të PRK-së”.*⁶⁵

Ndërsa sipas raportimeve që bënin përfaqësuesit e KMDLNJ-së, më 19 mars të vitit 1999 forcat ushtarake dhe policore serbe kishin ndërmarrë një aksion ndaj fshatrave të komunës së Skënderajt, ku janë granatuar dhe plaçkitur fillimisht qyteza e Skënderajt, e më pas fshatrat si: Klina e Epërme, Prekazi i Epërm dhe i Poshtëm, Polaci, Baksi etj., si dhe janë vrarë qindra banorë të kësaj komune. Vetëm në Skënderaj janë vrarë mbi 15 persona, ndërsa në fshatrat e kësaj komune janë ekzekutuar qindra civilë shqiptarë⁶⁶ dhe janë arrestuar mbi 200 persona si dhe janë djegur qindra shtëpi.⁶⁷ Sipas disa urdhrave të “UJ-së dhe raportet luftarake të pranuar si prova, konfirmojnë se në kohën kur ndodhën vrasjet në Izbicë, UJ-ja dhe MPB-ja po kryenin një operacion të përbashkët në komunën e Skënderajt. Më 22 mars 1999, Komanda e Përbashkët lëshoi një “vendim” për shkatërrimin e “FTSH-së” në sektorin e Drenicës së Poshtme. “Vendimi” parashikonte një sulm në pjesën lindore të Skënderajt në vijën e fshatrave Polac-Tërstenik-Prelloc-Likoshan. Forcat e UJ-së të cilat morën pjesë në sulmin e përbashkët ishin Brigada e 37-të e Motorizuar dhe Brigada e 125-të e Motorizuar. Në operacion morën pjesë edhe shtatë kompani të PJP-së, dy nga të cilat duhej të koordinoheshin me Brigadën e 37-të të Motorizuar.”⁶⁸ Në aksionet e tyre forcat ushtarake dhe policore serbe kanë kryer me dhjetëra krime ndaj popullsisë civile shqiptare. Kështu, më 21 mars në fshatin Baks janë vrarë 5 persona, ndërsa më 23 mars në fshatin Prellofc janë vrarë disa persona. Edhe më 24 mars 1999, dita kur dhe filloi intervenimi i NATO-s në Kosovë, në fshatin Kozhicë forcat ushtarake dhe policore serbe kanë vrarë dhe masakruar dy civilë shqiptarë, ndërsa në fshatin Kryshefc kanë ekzekutuar disa të tjerë.* Pas fillimit të bombardimeve të NATO-s mbi forcat serbe këto të fundit kishin filluar një operacion të furishëm ndaj popullsisë shqiptare në Kosovë.⁶⁹ Kështu, aksione të tillë nga forcat ushtarake dhe policore serbe janë ndërmarr edhe

⁶⁵ Tribunali Ndërkombëtar, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçit etj., Vëllimi 2 prej 4. fl. 206.

⁶⁶ Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 653.

⁶⁷ *Buletini*, Viti. IX, Nr. 10 (janar-mars 1999), Prishtinë: KMDLNJ, 184.

⁶⁸ Tribunali Ndërkombëtar, Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i Detyrës së Sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçit etj., Vëllimi 2 prej 4. fl. 216.

* Fshati Kryshefc ka gjithsej 13 civilë të vrarë dhe të masakruar në luftën e fundi në Kosovë. Vetëm në ofensivën e marsit të vitit 1999 janë vrarë 9 persona.

⁶⁹ *Buletini*, Viti. IX, Nr.11-12 (mars-shtator 1999), KMDLNJ, 5.

në fshatrat e komunave të Skënderajt dhe Drenasit, ku janë ekzekutuar dhe më pas janë masakruar qindra banorë të këtyre komunave.

Masakra në qytetin e Skënderajt (20 mars 1999) - Ushtria dhe policia serbe kanë kryer krime ndaj civilëve shqiptarë jo vetëm në fshatrat e kësaj komune, por edhe në qytetin e Skënderajt. Gjatë luftës së fundit në Kosovë në këtë vendbanim janë bërë dhjetëra masakra të mëdha nga forcat ushtarake dhe policore serbe ndaj popullsisë shqiptare. Këto krime në veçanti ndodhen pas tërheqjes së verifikuesve të OSBE-së. Sipas të dhënave, në fillim të marsit, pra që nga 3 marsi 1999 në Skënderaj janë vendosur forca të shumta ushtarake dhe policore serbe.⁷⁰ Po ashtu, edhe nga rajoni i Mitrovicës në drejtim të Skënderajt kishin ardhur dhjetëra tanke dhe autobllinda. Më 20 mars 1999, Skënderaji ishte i bllokuar tërësisht, sepse në të ishin vendosur qindra policë dhe ushtarë serbë.⁷¹ Krahas përndjekjes dhe arrestimit të qytetarëve të Skënderajt, më 20 mars 1999, forcat serbe ekzekutuan 15 civilë shqiptarë të moshës 15 deri 70 vjeç.⁷² Tetë ishin ekzekutuar në vendin e quajtur “Te Pishat”, mbi qytet, ndërsa të tjerët ishin vrarë nëpër shtëpitë e oborret e tyre dhe në prani të familjarëve. Gjithashtu, më 20 mars janë zhdukur edhe 13 persona të “Lagjes 2”. Kjo masakër konsiderohet në mesin e masakrave më të rënda, që forcat serbe kanë kryer ndaj popullsisë civile shqiptare në komunën e Skënderajt. Si pasojë e aksioneve dhe krimeve të forcave serbe në popullatën civile, llogaritet se vetëm në muajin mars 1999, nga Skënderaj dhe fshatrat e tij janë zhvendosur nga shtëpitë e tyre mbi 30 mijë qytetarë, të cilët janë strehuar në male.⁷³

Masakra e dytë e bërë nga forcat ushtarake dhe policore ndaj banorëve të “Lagjes 3” në Skënderaj ka ndodhur më 13 prill 1999, ku në këtë qytet forcat serbe vranë dhe masakruan 13 civilë shqiptarë.⁷⁴ Ndërsa masakra e tretë që forcat serbe kanë kryer ndaj civilëve në këtë qytet është ajo e datës 27 prill 1999 ku në “Lagjen 3” u vranë dhe u masakruan tre anëtarë të familjes Spahiu.⁷⁵ Në Skënderaj, nga forcat serbe janë vrarë, ekzekutuar dhe masakruar edhe 6 civilë shqiptarë të kësaj qendre. Pra, nga qyteti i Skënderajt nga forcat ushtarake dhe policore serbe janë vrarë dhe

⁷⁰ Arkivi i Luftës, Vëll II, 64.

⁷¹ Rezoluta e Kuvendit të Republikës së Kosovës, *Për gjenocidin e kryer serb në Kosovë*, Nr. 06-R-017, Prishtinë, më 16 maj 2019, 4.

⁷² Buletini, Viti. IX, Nr.10 (janar-mars 1999), KMDL NJ, 184; ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri, fl.1.

⁷³ Arkivi i Luftës, (Vëll.II), 279.

⁷⁴ Arkivi i Luftës, (Vëll. II), 59.

⁷⁵ Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 751.

ekzekutuar gjithsej 42 banorë civilë.⁷⁶ Në këtë qytet kishte edhe persona të zhdukur, që sipas të dhënave, sot konsiderohen si të tillë edhe 4 qytetarë.⁷⁷

Operacionet e forcave serbe në Drenicë nga 25 deri më 30 mars 1999 dhe masakra në Izbicë - Pas fillimit të bombardimeve të NATO-s mbi forcat serbe këto të fundit kishin filluar një operacion të furishëm ndaj popullsisë shqiptare në Kosovë. Kështu, një aksion i tillë nga forcat ushtarake dhe policore serbe është ndërmarrë edhe në drejtim të fshatit Izbicë.⁷⁸ Më 25 mars 1999 shumë forca të ushtrisë dhe policisë serbe ishin nisur nga fshati Runik në drejtim të fshatit Kllodornicë dhe në drejtim të fshatit Izbicë. Gjatë kësaj ofensive janë vrarë dhe ekzekutuar me dhjetëra civilë shqiptarë.⁷⁹

Sipas dokumenteve “më 24 mars 1999 Komanda e Përbashkët lëshoi një urdhër tjetër për njësitë e UJ-së që ta ndihmonin MPB-së në thyerjen dhe shkatërrimin e “FTSH-së*” në sektorin e Drenicës (“Operacioni Drenica”). Sipas urdhrit, objektivi ishte që “FTSH-ja” të izolohej në sektorin e përgjithshëm të disa fshatrave, përfshirë Klladërnice, Turiçecin, Vojnikën, dhe Burojën. Lubisha Dikoviqi veproi sipas këtij urdhri, duke e lëvizur postëkomandën e tij në zonën e Runikut, fshat në pjesën veriperëndimore të komunës së Skënderajt. Ai gjithashtu angazhoi grupin e tij luftarak përgjatë vijës së fshatrave Runik, Vitak, Klladërnice, Vojnikë, dhe Burojë, siç është shënuar në urdhër dhe në raportet ditore të operacioneve të brigadës”.⁸⁰ Kështu fshatrat Runik, Banjë dhe Syrgan të komunës së Skënderajt në periudhën e luftës 1998-1999 e veçanërisht në kohën e bombardimeve të NATO-s u shndërruan në bazë të formacioneve ushtarake dhe policore serbe. Forcat serbe kishin dhënë komandë që forcat e

⁷⁶ ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve ..., fl.1-16. Lista e emrave të shqiptarëve të vrarë të ekzekutuar ose të masakruar të regjistruar nga KMDLNI. 17-160. Buletini, Viti. IX, Nr.11-12 (mars-shtator 1999), Prishtinë: KMDLNI; Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative Kosovapress, (Vëll.IV), (16 maj-16 qershor 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë, 2016, 179.

⁷⁷ Haxhi Ademi, “Masakra e Skënderajt”, Fjalori Enciklopedik i Kosovës, Vëllimi II, L-Zh, Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, 2018, 1060.

⁷⁸ Zona neodgovornosti, Fond za humanitarno pravo Beograd, Kllodernica, <http://zonaneodgovornosti.net/>

22-24 mars 1999. Dokumenti 1: Komanda e Përbashkët për Kosovë e M, Sekret ushtarak nr. 455-54, Urdhër: Për të shtypur e shkatërruar “forcat terroriste shqiptare” në sektorin e Drenicës së Poshtme, 22 mars 1999. fl.2.

⁷⁹ Arkivi i Luftës, (Vëll. II), 489-495.

* Të ashtuquajtura Forcat Terroriste Shqiptare.

⁸⁰ Lubisha Dikoviq, T. 19981 (11 dhjetor 2007); P1968 (Urdhër i Komandës së Përbashkët, 24 mars 1999) Tribunali Ndërkombëtar, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçit etj., Vëllimi 2 - 4. fl.216.

tyre: “Të zhvendosen më 25 mars në sektorin: Bajë-Runik-Padalishtë dhe nga linja e rrethimit: Belicë-Çitak-Kodra Vitakut, për të mbështetur forcat e MPB-së në operacion. Detyrat: të mbështeten forcat e MPB-së në mposhtjen dhe shkatërrimin e “FTSH” në drejtimin: Runik-Vitak-Kladernicë-Vojnik-Burojë; mposhtja dhe shkatërrimi i “FTSH” në sektorin Leqinë-Kosterc-Kladernicë; detyrë primare është edhe dalja në linjën Ternavë-Bajicë-Kladernicë”. Objektivi i forcave serbe ishte “Rrethimi i “FTSH” në sektorin e përgjithshëm të Klladernicës, Rakinicës, Rezallës, Llaushës, Likocit, Pluzhinës, Abrisë së Epërme dhe të Poshtme, Makermalit, Kosmaqit, Aqarevës dhe Turiqecit”. Gjatë lëvizjes së forcave serbe janë përndjekur mira shqiptarë në këtë zonë ku ishin strehuar, si dhe janë ekzekutuar qindra civilë shqiptarë. Kështu, nga 20 deri më 30 mars 1999 në fshatrat e Skënderajt janë bërë me dhjetëra vrasje, ekzekutime dhe masakra nga forcat ushtarake dhe policore serbe.⁸¹ Kështu, në fshatrat, si: Runik, Llaushë etj., gjatë këtij aksioni janë vrarë qindra civilë.⁸²

Fshati Kllodornicë ndonëse, për një kohë të gjatë ishte bërë vendstrehim për banorë shqiptarë të fshatrave përreth, më pas edhe banorët vendas u detyruan me dhunë të shpërngulën. Për më tepër, ushtria dhe policia serbe vranë dhe masakruan dhjetëra banorë civilë të moshave të ndryshme dhe të të dy gjinive, të këtij fshati dhe atyre që ishin strehuar në këtë fshat.⁸³ Po ashtu, në fshatin Leqinë janë vrarë 6 civilë shqiptarë dhe më pas trupat e tyre janë karbonizuar.⁸⁴ Pastaj edhe në fshatrat e tjera të afërta forcat serbe kanë kryer krime ndaj civilëve shqiptarë. Kështu, në Aqarevë janë vrarë 5 civilë shqiptarë, në Kryshefc janë vrarë disa civilë, ndërsa në Rakinicë është vrarë një civil. Për vrasjen e qindra civilëve në fshatrat e komunës së Skënderajt përgjegjësinë duhet ta marrin forcat ushtarake dhe policore serbe dhe pushteti serb në Beograd, që në këtë periudhë kohore e mbante të pushtuar me dhunë Kosovën.⁸⁵ Ndërsa, sa i përket dëmeve

⁸¹ Arkivi i Luftës, (Vëll. II), 449.

⁸² ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve të vrarë, fl.1-14; Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative “Kosovapress” (Vëllimi III) (11 prill-15 maj 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë, 2016, 452.

⁸³ ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.1-14. Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 421-423.

⁸⁴ Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 2004, 480-481.

⁸⁵ Zona neodgovornosti, Fond za humanitarno pravo Beograd, Kllodernica, <http://zonaneodgovornosti.net/>, Gatishmëria: 26 mars 1999, ora 05:00. Detyrat e njësive: Brigada 37 e motorizuar (Grupi luftues BG-37 dhe grupi taktik TG-37). Të zhvendosën më 25 mars në sektorin: Bajë-Runik-Padalishtë dhe nga linja e rrethimit: Belicë-Çitak-Kodra e Vitakut, për të mbështetur forcat e MPB-së në operacion. Pika komanduese: fshati Runik, fl.4-5.

materiale, në fshatin Kllodernicë forcat serbe kanë djegur dhe rrënuar thuajse të gjitha shtëpitë.⁸⁶

Masakra në Izbicë - Forcat ushtarake dhe policore serbe granatuan fshatin Izbicë gjatë 3 ditëve (25-28 mars 1999) në të cilin ishin të strehuar afër 25 000 njerëz. Për numrin e të strehuarve në këtë fshat na jep të dhëna edhe Liri Loshi, sipas të cilit: *“Më 25 mars 1999, njerëzit nga komuna e Skënderajt filluan të mbledheshin në luginën e Izbicës dhe se më 26 mars aty ishin mbledhur rreth 25 000 njerëz. Gjithsesi ai shpjegoi edhe se në ditën kur i ndanë burrat nga gratë, atje ishin rreth 3 500-4 000 njerëz, meqenëse shumë prej tyre kishin vendosur të shkonin në fshatin e afërt të Tushilës. Loshi ishte në Tushilë rreth asaj kohe dhe atje gjeti rreth 30 000 njerëz të shpërngulur, “99%” e të cilëve ishin civilë”*.⁸⁷

Të njëjtën gjë e pohon dhe banori i këtij fshati Gani Behrami *“... mijëra banorë (kryesisht gra, pleq e fëmijë) të fshatrave përreth ishin strehuar në Izbicë, në mes natës së 27 dhe 28 marsit, afër 4 mijë banorë e lëshuan fshatin dhe janë nisur në drejtim të fshatit Tushilë”*.⁸⁸ Të nesërmen rreth orës 08:30, forcat serbe rrethojnë vendin, ku ishte e përqendruar popullsia civile. Në fshatin Izbicë, u grumbulluan mijëra gra, fëmijë dhe pleq. Pas keqtrajtimeve fizike, i ndajnë djemtë dhe burrat (nga moshë 14-vjeçare) nga gratë, të cilat i nisin në drejtim të fshatit Vojnikë-Turqefc duke i urdhëruar të vazhdojnë rrugën për në Shqipëri. Kështu më 28 mars 1999, në Izbicë u vranë 127 persona civilë, të dy gjinive dhe moshave të ndryshme, ndërsa shpëtuan 16 civilë, 12 prej të cilëve u plagosën.⁸⁹⁹⁰

Për vrasjen dhe ekzekutimin e civilëve shqiptarë në Izbicë hasim të dhëna edhe në një dokument tejet me rëndësi, në të cilin ndër të tjera thuhet: *“Më 28 mars 1999, forcat e RFJ-së dhe të Serbisë rrethuan fshatarët dhe iu afruan atyre, duke u kërkuar para. Pasi forcat e RFJ-së dhe të Serbisë u vodhën fshatarëve artikujt me vlerë, i ndanë burrat nga gratë dhe fëmijët e vegjël. Pastaj burrat u ndanë në dy grupe. Një grup u dërgua në një kodër të afërt, kurse tjetri u dërgua në shtratin e një përroi të afërt. Forcat e RFJ-së dhe të Serbisë hapën zjarr mbi të dy grupet e burrave duke vrarë së paku*

⁸⁶ Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 2004, 480-481.

⁸⁷ Tribunali Ndërkombëtar, Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i Detyrës së Sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçiq etj., Vëllimi 2 -4. fl.214.

⁸⁸ Intervistë me Gani Behramin banor i fshatit Izbicë, ku në këtë masakër iu ekzekutuan 7 anëtarë të familjes së tij. Izbicë, 03.02.2020, ora 14:00-16:00.

⁸⁹ Haxhi Ademi, “Some date on the massacre in vellage of Izbic, march 1999”, *Anglisticum Journal (IJLLIS)*, Volume: 12|Issue: 10, P.10-20. 2023.

<https://anglisticum.org.mk/index.php/IJLLIS/article/view/2407/2829>.

⁹⁰ Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 367.

*rreth 116 shqiptarë kosovarë. Gjithashtu më 28 mars 1999, gratë dhe fëmijët e mbledhur në Izbicë u detyruan të largoheshin dhe të ecnin në këmbë drejt Shqipërisë”.*⁹¹

Përveç krimeve të kryera më 27 dhe 28 mars 1999, forcat serbe kryen edhe krime të tjera në fshatin Izbicë të komunës së Skënderajt. Kështu, më 11 maj 1999, ushtarët dhe policët serbë kryen një masakër në “Lagjen e Xhemajlve”, ku u ekzekutuan 12 civilë të pafajshëm, të cilët ishin strehuar në fshatin Izbicë. Të ekzekutuarit kryesisht ishin anëtarë të familjes Shala nga fshati Burojë* dhe anëtarë të familjes Boja nga fshati Kerrnicë.⁹² Pra, vetëm nga fshati Izbicë nga forcat ushtarake dhe policore serbe u vranë e u masakruan 24 banorë civilë shqiptarë, ndërsa 3 persona ende konsiderohen të zhdukur.⁹³

Pas varrimit të viktimave nga qytetarët në kushte të vështira të luftës, me qëllim të humbjes së gjurmëve të krimit forcat serbe i kanë zhvarrosur (nga 28 maj deri më 3 qershor 1999, të cilat i kanë rivarrosur në varreza të ndryshme të Kosovës, si dhe një pjesë prej tyre në Batajnicë të Serbisë.⁹⁴ Sipas raportit të KMDLNJ-së të botuar më 6 prill të vitit 2000, në ekzekutimin e shqiptarëve në fshatin Izbicë krahas forcave ushtarake dhe policore serbe janë përfshirë edhe serbët lokalë të fshatrave të Drenicës dhe të Burimit (ish-Istogut). Në masakrën e Izbicës kanë marrë pjesë: 42 pjesëtarë të familjeve Tomasheviq nga Syrigana, por edhe të tjerë.* Kjo listë

⁹¹ Liri Loshi, T. 5355–5357 (26 tetor 2006), P2436 (Paketa e Rregullit 92 bis), dokumentacioni gjyqësor elektronik f. 13, P2437 (Prokurori kundër Millosheviqit, Lënda Nr. IT-02-54-T), T. 9457. Shih në: Tribunali Ndërkombëtar, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Aktgjykim: 26 shkurt 2009, M. Millutinoviç etj., Vëllimi 2 - 4. fl. 202.

* Nga fshati Burojë, në periudhën e luftës së vitit 1998-1999 u vranë edhe 44 banorë, ndërsa të vdekur nga pasojat e luftës në mungesë të mjekëve dhe gjërave elementare për jetë kanë vdekur 7 persona. Vetëm në masakrën në Izbicë u vranë edhe 26 banorë, të cilët për shkak të luftimeve në këtë rajon ishin strehuar aty. ASHPML, “Pengu i Lirisë, *Regjistri i civilëve të vranë...*, fl. 1-14; Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 265-268.

⁹² *Drejtorja për Shëndetësi dhe Mirëqenie Sociale, Zyra për Familjet e Dëshmorëve, Invalidëve të Luftës dhe Viktimave Civile në Klinë*. Përgatitur nga Blerim Gashi, Klinë, 2005; Intervistë me Gani Behramin banor i fshatit Izbicë, ku në këtë masakër iu ekzekutuan 7 anëtarë të familjes. Izbicë, 03.02.2020, ora 14:00-16:00.

⁹³ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 2, 268.

⁹⁴ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 2, 268; Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 367; <https://www.hrw.org/legacy/reports/2001/kosovo/undëord-04.htm>.

* Mihajlo, Veselin, Sllavko, Vujadin, Nenad, Stojadin, Igor, Miloje, Vladan, Radoslav, Vasilije, Milosh, Radivoje, Preda, Srgjan, Millorad, Mileta, Radenko, Mile, Stojadin, Milenko, Milan, Dragoljub, Gjoko, Boshko, Zhivorad, Zhivojin, Najdan, Nebojsa, Nenad, Branillav, Ratko, Filip, Dejan, Gordan, Predrag, Despot, Tadisha, Sinisha, Tomislav, Zoran dhe Goran Tomasheviq. Theashtu në këtë masakër kanë marrë pjesë dhe Branislav

me emra të kriminelëve serbë ka qenë e njohur për UNMIK-un dhe institucionet e Kosovës.

Sipas dëshmitarëve që kanë arritur t'u shpëtojnë krimeve të forcave serbe, të gjithë të ekzekutuarit ishin civilë dhe të paarmatosur, të cilët u ekzekutuan nëpër shtëpitë dhe pranë familjeve të tyre. *“Të gjithë të vrarët ishin banorë lokalë të fshatit Izbicë dhe disa fshatrave përreth, të cilët ishin strehuar duke e konsideruar si zonë më të sigurt”*.⁹⁵ Në fshatin Izbicë të komunës së Skënderajt, ushtria dhe policia serbe ka kryer masakër ndaj popullsisë civile shqiptare.

Ky krim, që ishte ideuar, hartuar dhe nxitur nga strukturat shtetërore të Serbisë, me në krye Slobodan Millosheviqin dhe kryer nga zinxhiri komandues i ushtrisë dhe policisë serb, dëshmon që Serbia përgjatë viteve 1998-1999 në Kosovë ka kryer krime kundër njerëzimit. Madje, për nga qëllimi, mënyra dhe përmbajtja, këto krime (masakra në fshatin Izbicë), pa mëdyshje përbëjnë dëshmi të mjaftueshme se Serbia ka kryer gjenocid në Kosovë.⁹⁶ Shkalla e krimit deri në gjenocid, që strukturat shtetërore serbe (ushtria dhe policia) kanë kryer në Izbicë dhe në rajone të tjera të Drenicës, duhet të dënohet nga Gjykata Ndërkombëtare për Krimet e Kryera në Ish-Jugosllavi (Gjykata e Hagës). Ndëshkimi i Serbisë për krimet e kryera ndaj popullsisë civile shqiptare në Kosovë gjatë viteve 1998-1999 është i domosdoshëm, për të dalë nga logjika e mosndëshkimit të gjenocidit. Po

Kragoviq, Ratko Kragoviq i biri / po nga nga Syrigana, Marko Ristiç, Marko Damjanoviq, Dragoljub Rajkoviq, Jovica Rajkoviq, Rade Kovaçeviq / Zec, Dika Kovaçeviq, Ognjan Kovaçeviq, Gjorgje Mojsiq, Radosav Kovaçeviq / Cule, Mile Jokiq, Nebojsa Kovaçeviq, Sinisha Jokiq, Svetozar Ristiç, Zoran Kovaçeviq / Princ , të gjithë nga Banja; Momir Milentijeviq, Zoran Jovanoviq, Milutin Arisiç, Milan Todoroviq, Dejan Spasiç, Nebojsa Nikçiç, Miodrag Komatina, Nikiçor Kovaçeviq, Dragan Dimitrieviq, Vukmiç Lazarevici / nga Runiku, Todor Deverxhiç, Rade Deverxhiç, Dragisha Deverxhiç, Milan Shteviq, Dragomir Shteviq, Miliç Petrovici e Ognjan Petrovici, nga Radisheva, Nenad Shmigiç, Radoje Shmigiç, Cvetko Shmigiç, Dragan Shmigiç e Gollub Shmigiç nga Leçina. Dadosha Iliç, Zhivoin Iliç dhe Momçillo Radovanoviq / nga Kuçica. Zhivko Jokoviq e Radosllav Kandiq nga Kotorri, si dhe Radivoje Rasha / Kalenoviq me të bijtë Dejan Rasha dhe Dushan Rasha. Zvonko Jovanoviq, Zoran Jovanoviq, Bllagoje Çolakoviq, Nenad Çolakoviq, Radosh Lajoviq, Ilija Trajkoviq, Rajko Rajçiç, Vllado Bakraçeviq, Lubisha Iliç, Momo Peleviq, Sllagjan (polic i komunikacionit), Sadudin Rexhepagiq (boshnjak) / të gjitha nga Skënderaj. Goran Shapiç, Rade Shapiç dhe Dushan Shapiç, që të tre nga Belica e Burimit (ish-Istogut). Nystret Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese mbi shqiptarët, 1844-1999*, 580-581.

⁹⁵ Intervistë me Milazim Thaqin, i mbijetuar i Masakrës së Izbicës, Izbicë, 28 mars 2021, ora 11:00-11:45.

⁹⁶ *Arkivi i Luftës*, (Vëll. II), 448.

ashtu, dënimi i regjimit të Beogradit dhe kapja e kriminelëve të luftës në Serbi, do të ndikonte në parandalimin e përsëritjes së krimeve të tilla.⁹⁷

Si përfundim mund të themi se në masakrën e Izbicës, nga forcat ushtarake dhe policore serbe u vranë dhe u masakruan 147 civilë shqiptarë. Ndërsa moshë e viktimave është nga gjashtë muaj deri në mbi 100 vjeç.⁹⁸ Nga të dhënat e grumbulluara deri më tani në terren mund të konstatojmë se krahas masakrës së sipërshtënëuar më 28 mars 1999 në fshatin Izbicë, forcat ushtarake dhe policore serbe kanë vrarë dhe masakruar edhe dhjetëra civilë shqiptarë të tjerë në Skënderaj dhe në fshatrat e kësaj komune.

Kështu, në fshatin Burojë janë vrarë shtatë civilë, në fshatin Vajnikë janë vrarë dhe ekzekutuar tetë civilë, në fshatin Kopiliq i Poshtëm janë vrarë tre civilë, në fshatin Polac janë vrarë dhe ekzekutuar pesë civilë, të përndjekur që u vranë në fshatit Turigec një banor nga fshati Vojnikë, në Abri të Ulët u vranë trembëdhjetë civilë. Gjithashtu, në këtë ditë nga forcat ushtarake dhe policore serbe në fshatin Rezallë dhe Brabaniq të komunës së Mitrovicës janë vrarë dy civilë.⁹⁹ Pra, vetëm në këtë operacion nga forcat serbe janë vrarë dhe ekzekutuar mbi 300 banorë civilë shqiptarë.

Në komunën e Skënderajt forcat serbe kanë kryer edhe krime të tjera. Kështu, në fshatin Tushilë nga forcat ushtarake dhe policore serbe janë vrarë tetë civilë, në fshatin Burojë janë vrarë pesë civilë, në fshatin Polac janë vrarë tetë civilë, në fshatin Rezallë janë vrarë dhe ekzekutuan trembëdhjetë civilë. Po ashtu, në fshatin Qirezë është vrarë një civil, në fshatin Prekaz i Ulët janë vrarë dhe ekzekutuar tre civilë, etj.¹⁰⁰ Pra, 47 civilë shqiptarë janë vrarë dhe ekzekutuar në forma të ndryshme nga ushtria dhe policia serbe në fshatrat e sipërshtënuara. Ndërsa, fshati Qirez ishte shndërruar në një vendstrehim për popullatën e pambrojtur, ku vetëm në muajin mars 1999 numri i të strehuarve në këtë fshat arrinte mbi 15 mijë qytetarë.¹⁰¹

⁹⁷ Ademi, "Some date on the massacre in village of Izbic, march 1999", Anglisticum Journal (IJLLIS), Volume: 12|Issue: 10, P.10-20. 2023.

<https://anglisticum.org.mk/index.php/IJLLIS/article/view/2407/2829>.

⁹⁸ Emrat e të vrarëve në masakrën e Izbicës janë marrë në Lapidarin e kompleksit memorial në fshatin Izbicë; në *Buletini*, Viti. IX, Nr.11-12 (mars-shtator 1999), Prishtinë: Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave e të Lirive të Njeriut. "Lista e emrave të shqiptarëve të vrarë të ekzekutuar ose të masakruar të regjistruar nga KMDLNJ". 17-160; *ASHPML*, "Pengu i Lirisë, *Regjistri i civilëve të vrarë...*, fl.1-16; në: Drejtorinë për Shëndetësi dhe Mirëqenie Sociale, Zyra për Familjet e Dëshmorëve, *Invalidëve të Luftës dhe Viktimave Civile në Klinë*. Përgatitur nga Blerim Gashi, Klinë, 2005 si dhe në veprën e Çitaku, *Drenica*, 2004.

⁹⁹ *ASHPML*, "Pengu i Lirisë, *Regjistri i civilëve...*, fl. 5, 11; Çitaku, *Drenica*, 1991-1999, 844-846.

¹⁰⁰ *ASHPML* "Pengu i Lirisë, *Regjistri i civilëve të vrarë...*, fl.1-14.

¹⁰¹ *Arkivi i Luftës*, (Vëll. II), 268.

Gjithashtu, banorët e kësaj komune kanë pësuar edhe gjatë rrugës për në Shqipëri. Më 29 mars 1999 janë evidentuar disa të vrarë dhe të ekzekutuar si: në Kievë të komunës së Klinës, në Krajkovë të komunës së Drenasit, etj. Forcat ushtarake dhe policore serbe e vazhduan ofensivën ndaj popullsisë shqiptare në fshatrat e Skënderajt edhe më 30 mars 1999. Në bazë të informacioneve të kohës në fshatin Makerrmal janë vrarë dhe ekzekutuar 3 civilë, ndërsa në fshatin Izbicë është vrarë edhe një civil, banor nga fshati Vitak.¹⁰²

Masakra në Kishën e Deviqit - Forcat serbe në periudhën e luftës, kishin një vend strategjik të tyre: Manastirin në fshatin Rezallë të Re, i njohur si “Kisha e Deviqit”. Në këtë vend forcat serbe kanë kryer me dhjetëra vrasje, ekzekutime dhe tortura ndaj civilëve shqiptarë. Forcat serbe, fillimisht i kidnaponin banorët lokalë nga fshatrat e ndryshme të Skënderajt, më pas i ekzekutonin dhe më pas trupat e tyre i hidhnin në malet e Deviqit. Në bazë të raportimeve të kohës thuhej se në malin e Deviqit, i cili shtrihej në Llaushë afër Skënderajt, gjenden me dhjetëra trupa të vrarë, ekzekutuar e më pas të masakruar nga forcat ushtarake dhe policore serbe.¹⁰³ Këto raportime ishin të mbështetura nga informatat që vinin nga terreni.¹⁰⁴

Edhe gjatë muajt prill të vitit 1999, në komunën e Skënderajt, forcat ushtarake dhe policore serbe dhe struktura të tjera shtetërore kanë kryer krime të rënda, si: vrasje, ekzekutime, masakra individuale dhe në masë, etj. Ndër aksionet më të mëdha që ushtria dhe policia serbe kanë ndërmarrë ndaj fshatrave shqiptare të kësaj komune është aksioni në fshatrat Rezallë, Baks dhe Ternafc. Në këto fshatra si dhe në fshatrat Llaushë, Kozhicë, Morinë etj., forcat serbe kanë kryer krime masive ndaj popullsisë civile.¹⁰⁵ Një ndër masakrat më të tmerrshme që shteti serb ka kryer në Kosovë është ajo në fshatin Rezallë.

Masakra e Rezallës së Skënderajt, më 5 prill 1999 - Ndër aksionet më të mëdha që ushtria dhe policia serbe kanë ndërmarrë ndaj fshatrave të komunës së Skënderajt është aksioni në fshatin Rezallë. Ky fshat është sulmuar disa herë nga forcat ushtarake dhe policore serbe ku janë kryer krime ndaj dhjetëra civilëve shqiptarë. Në Rezallë në njërin nga aksionet e shumta të ushtrisë dhe policisë serbe është kryer një masakër ndaj popullsisë

¹⁰² ASHPML “Pengu i Lirisë, Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.1-16.

¹⁰³ Arkivi i Luftës, (Vëll. III), 68.

¹⁰⁴ ASHPM, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.10; Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 422-423, 823; Adem Meta, “Çdo ditë gjenden varreza të përbashkëta dhe në fusha të minuara”, *Koha ditore*, 04.08.1999.

¹⁰⁵ Arkivi i Luftës, (Vëll. III), 68; ASHPML “Pengu i Lirisë”, *Regjistri i civilëve të vrarë...*, fl.1-14.

civile.¹⁰⁶

Kështu, më 5 prill 1999, forca të shumta të ushtrisë dhe policisë serbe hynë në fshatin Rezallë duke shtënë me breshëri armësh. *“Pjesa e parë e Brigadës 37 e Motorizuar e UJ arriti në Drenicë në fillim të marsit 1999 në bazë të urdhrit nga Komanda e Korpunit të Uzhicës të Armatës II të UJ. Dokumente të Korpunit të Prishtinës dëshmojnë për angazhimin e brigadës në fjalë në zonën e Drenicës qysh nga 28 mars 1999. Si detyrë primare e brigadës në fjalë ishte sigurimi i komunikacionit në rrugën Skënderaj-Drenas dhe Skënderaj-Klinë si dhe kontrollin e plotë ushtarak të territorit në fjalë. Fshati Rezallë ndodhet në rrugët Skënderaj-Drenas dhe Skënderaj-Klinë”*.¹⁰⁷

Kështu, forcat serbe urdhëruan burra, gra, fëmijë e pleq shqiptarë që të tubohen në qendër të fshatit, ku u dorëzuan dhe më pas i dërguan te shtëpia e Hashim Dërgutit. Së pari kërkuan prej tyre që t'i dorëzonin paratë, stolitë dhe gjësendet e tjera me vlerë që i kishin. Madje, përveç gjësendeve materiale, ua konfiskuan edhe dokumentet, që i posedonin. Pas plaçkitjes dhe torturave fizike e psikike, ushtarët dhe policës serbë filluan të shtinë me armë në drejtim të civilëve, që ishin zënë.¹⁰⁸ Duke i keqtrajtuar i ndanë burrat nga gratë dhe fëmijët, që i mbajtën nën presion nga ora 11:00 deri në ora 17:00. Se forcat serbe edhe civilët i shihnin si terroristë e dëshmojnë jo vetëm krimet ndaj tyre, por edhe dokumentet serbe, në të cilat haset kjo qasje. Kështu, në një dokument serb ndër të tjera thuhet: *“Të gjithë këta banorë civilë u trajtuan nga pushtuesi sllav si terroristë. “FTSH” u dërrmuan në Drenicë, por nuk u shkatërruan plotësisht. Grupe të vogla terroristësh janë ende të pranishme në zonat e populluara dhe në pyjet përreth [...]. Duke operuar në grupe të vogla ata po i shkaktojnë humbje MPB dhe UJ përmes sulmeve nga pritrat, snajperat, ndërprerja e furnizimeve etj. Ata janë të armatosur me armë këmbësorie, armë dhe mortaja të lehta kundërtank*.¹⁰⁹ Pra, sipas këtij dokumenti të gjithë shqiptarët ishin terroristë, andaj duhet të ndërmerren masa ndaj tyre. Më pas forcat serbe filluan t'i ndanin djemtë dhe burrat sipas moshës. Pas ndarjes së

¹⁰⁶ ASHPML “Pengu i Lirisë”, *Regjistri i civilëve të vrarë...*, fl.1-14; Bajrami, “Masakrat serbe në Kosovë në vitet 1998-1999, (FESH), Vëll. II, 2008, 1648.

¹⁰⁷ Zona neodgovornosti, Fond za humanitarno pravo Beograd, <http://zonaneodgovornosti.net/> fl.1.

¹⁰⁸ Haxhi Ademi, “Masakra e Rezallës”, *FEK*, Vëll/ II, L-Zh, Prishtinë: ASHAK, 2018, 1056.

¹⁰⁹ Zona neodgovornosti, Fond za humanitarno pravo Beograd, <http://zonaneodgovornosti.net/>, Dokumenti 3, Brigada 37 e motorizuar. Pika komanduese: Skënderaj: Top sekret “Urdhër nga komandanti i Brigadës 37 të motorizuar: “Të shkatërrohen “FTSH” dhe të vendoset kontrolli ushtarak mbi territorin”, 4 prill 1999, fl.3.

tyre, forcat serbe qëlluan në ta, duke ekzekutuar 40 civilë shqiptarë të moshës nga 13-90 vjeç. Nga kjo masakër shpëtuan vetëm tre persona (Misin Deliu, Ismet Rukolli dhe Sadri Gashi). Kështu, në Rezallë të komunës së Skënderajt u vranë dhe u masakruan 39 civilë, 29 prej të cilëve ishin nga fshati Rezallë, 7 nga fshati Morinë dhe dy nga fshatrat Llazicë dhe Prekaz.¹¹⁰

Më 6 prill 1999, ushtria dhe policia serbe pasi kishin bërë krimin e rëndë në këtë fshat, u munduan që ta fshehin atë duke i varrosur të vrarët me ekskavator. Madje, më 16 maj forcat serbe i zhvarrosën viktimat dhe i dërguan në drejtim të panjohur, ndërsa në vendin ku kanë qenë të varrosur viktimat e kësaj masakre, kanë hedhur kafshë të ngordhura për të humbur gjurmët e krimit.¹¹¹ Nga ky fshat ende janë të zhdukur 9 persona.¹¹² Sipas informacioneve të fundit disa nga të zhvarrosurit nga masakra e Rezallës gjenden në Kizhevak të Serbisë.¹¹³ Sipas dëshmitarëve që kanë arritur t'i shpëtojnë krimeve të forcave serbe, të gjithë të ekzekutuarit ishin civilë dhe të paarmatosur, të cilët u vranë nëpër shtëpitë dhe pranë familjeve të tyre.¹¹⁴ Në këtë fshat janë ekzekutuar dhe masakruar nga forcat ushtarake dhe policore në forma të ndryshme gjatë luftës së fundit në Kosovë (1998-1999) edhe 82 civilë shqiptarë, të moshave nga 1 deri në 90 vjeç.¹¹⁵ Duhet potencuar faktin se më 25 maj 2016, familjarët e viktimave të masakrës së Rezallës kanë dorëzuar kallëzim penal në Prokurorinë Speciale të Kosovës ndaj dy serbëve të akuzuar, Lubisha Dikoviqit, komandant i Brigadës 37 në Armatën Jugosllave dhe Dejan Rangjelloviqit, komandat i Batalionit të Dytë të kësaj Brigade.¹¹⁶

Nga të dhënat e konsultuara deri më tani dhe materialet e grumbulluara nga terreni, mund të konstatojmë se krahas masakrës së përgjakshme më 5 prill 1999 në fshatin Rezallë, forcat ushtarake dhe policore serbe kanë vrarë dhe masakruar dhe dhjetëra civilë shqiptarë në fshatrat e komunës së Skënderaj.¹¹⁷ Kështu në fshatin Morinë janë vrarë 6 civilë, në Polac janë vrarë 13 civilë dhe në Kopiliq të Epërm disa civilë.¹¹⁸

¹¹⁰ Çitaku, *Drenica*, 708-727; ASHPML, "Pengu i Lirisë", Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.7-8.

¹¹¹ Ademi, "Masakra e Rezallës, FEK, Vëll. II, L-Zh, Prishtinë: ASHAK, 2018, 1056.

¹¹² ASHPML, "Pengu i Lirisë", Lista e familjarëve të zhdukur, 1-4.

¹¹³ Radio Televizioni Dukagjini, Lajmet e orës 19:30 të datës 26.05.2021.

¹¹⁴ Intervistë me Ismet Rukollin, i mbijetuar i masakrës së Rezallës, Rezallë, 19.02.2018.

¹¹⁵ ASHPML, "Pengu i Lirisë", Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.1-16.

¹¹⁶ Ademi, "Masakra e Rezallës", FEK, Vëll/ II, L-Zh, Prishtinë: ASHAK, 2018, 1056.

¹¹⁷ ASHPML, "Pengu i Lirisë", Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.7-8.

¹¹⁸ ASHPML, "Pengu i Lirisë", Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.1-14; Çitaku, *Drenica*, 1991-1999, 436.

Më 12 prill 1999, forcat ushtarake dhe policore serbe filluan një aksion nga Mitrovica në drejtim të Drenicës, që për qëllim kishin spastrimin etnik, nëpërmjet dëbimit me dhunë të popullsisë shqiptare nga shtëpitë e tyre. Gjatë këtij aksioni fillimisht granatuan fshatrat Tërnafc, Prekaz i Epërm dhe fshatin Klinë e Ulët, ku ishin grumbulluar mijëra banorë të përndjekur nga zonat e luftës. Gjatë këtij aksioni u vranë dy civilë* dhe mbetën të plagosur shumë civilë të tjerë.¹¹⁹ Po më 12 prill 1999, forcat ushtarake dhe policore serbe ndërmorën një ofensiv ndaj fshatit Negrofc, ku i ekzekutuan 20 civilë shqiptarë, të moshave të ndryshme dhe të të dy gjinive. Dy ditë më pas, më 14 prill 1999 forcat serbe sulmuan fshatin Vasilevë ku gjithashtu i ekzekutuan disa civilë shqiptarë. Ndërsa, në operacionin e forcave serbe në Gllanasellë dhe në Qyqavicë, më 16 prill 1999, pati shumë civilë të ekzekutuar.¹²⁰

Më 17 prill në fshatin Çikatovë e Vjetër dhe në Poklek - ushtria dhe policia serbe kanë kryer krime të rënda ndaj popullsisë civile shqiptare. Në këto fshatra sulmi i forcave serbe filloi në mëngjes, njëherë duke granatuar fshatin ku më pas forca të mëdha policore, ushtarake dhe paramilitare serbe hynë në fshat nga të gjitha drejtimet dhe dëbuan me dhunë popullatën nga shtëpitë e tyre.¹²¹ Të gjithë meshkujt nga mosha 14-vjeçare i ndanë nga familjarët dhe më pas i ekzekutuan në pranin e tyre. Në fshatin Çikatovë e Vjetër, gjatë operacionit të bërë nga forcat serbe, janë vrarë dhe masakruar 128 banorë civilë shqiptarë. Vetëm nga ky fshat janë vrarë dhe masakruar 32 persona të të dy gjinive dhe mosha të ndryshme. Në këtë aksion forcat ushtarake dhe policore kanë kryer krime në katër lokacione: te Shavarinat; nën kanalin e Ibrit; në shtëpinë e Ylber Morinës dhe në lagjen e “Dushëve”.¹²² Shtatë persona i kanë mbijetuar këtij krimi.¹²³ Të vrarët dhe të masakruarit janë varrosur nga të afërmit e tyre dhe nga pjesëtarët e UÇK-së, gjatë natës në oborret ku ishin ekzekutuar. Por, forcat serbe i zhvarrosën trupat e të vrarëve dhe i dërguan në drejtim të panjohur, ndërsa në vendin ku ishin varrosur futën eshtra të kafshëve me qëllim që t’i fshehin gjurmët e krimit.¹²⁴

* Sherife Neziri (1944-12.04.1999); Sinan Dauti (1990-13.04.1999), fillimisht ishte plagosur nga forcat serbe më pas ishte dërguar për shërim në qendrën e mjekësisë në Skënderaj. Por, për fatin e Sinanit nuk dihet më asgjë (dëshmitar i kësaj ngjarjeje dhe autori H. A). Shih në: ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve, fl. 2.

¹¹⁹ Arkivi i Luftës, (Vëll. III), 68.

¹²⁰ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 275.

¹²¹ Arkivi i Luftës, (Vëll. III), 108.

¹²² Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, I, 193.

¹²³ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 275.

¹²⁴ *Po aty*, 275.

Masakra në Poklek të Vjetër, më 17 prill 1999 - Për shkak të gjendjes së krijuar rreth orës 05:00 të mëngjesit, familja Muqolli, Carku e Elshani janë nisur të shkojnë nga Pokleku i Vjetër në Drenas ku ishin grumbulluar popullsia e fshatrave të Drenicës. Diku 1.5km larg fshatit, një pizguaver me policë serbë i ka urdhëruar që të kthehen në shtëpi. Ata janë kthyer ngase u kërcënuan duke u gjuajtur me armë nga forcat serbe.

Sipas dëshmitarëve që kanë arritur t'u shpëtojnë krimeve të forcave serbe, të gjithë të ekzekutuarit ishin civilë dhe të paarmatosur, të cilët u vranë nëpër shtëpitë dhe pranë familjeve të tyre. Në njërën nga dëshmitë thuhet: *"Gjatë gjithë ditës familjarët kanë qëndruar në ankth dhe të kërcënuar nga forcat serbe. Në ora 17:30 një nga policët serbë ka hedhur një bombë në një dhomë të shtëpisë së Sinan Muqollit ku ishin të grumbulluar të gjitha familjet. Bomba e parë nuk ka eksploduar. Ata hedhën dhe bombën e dytë dhe më pas ai ka shtijë me automatik pandërprerë [...]".*¹²⁵ Nga ky tmerr kanë arritur të shpëtojnë fare pak qytetarë. Ndër të paktë ishte Elhemja, e cila e plagosur ka kërcyer nga dritarja e dhomës dhe ka ikur. Pas dy ore ka ikur edhe Lumnija me vajzën e vogël katërvjeçare, duke lënë të plagosur lehtë Eminen dhe Fatosin e vogël dyvjeçar. Pas tri orësh policia serbe është kthyer dhe ka djegur dhomën me të gjitha kufomat që ishin në të.¹²⁶

Pra, nga forcat serbe në një dhomë me hapësirë 20m² janë vrarë 54 civilë shqiptarë, në mesin e tyre 23 fëmijë nga mosha 6 muaj deri në moshën 18 vjeç. Forcat serbe duke tentuar ta fshehin krimin që kishin bërë i vunë zjarrin shtëpisë.¹²⁷ Për më tepër, dy ditë më pas forcat serbe u rikthyen në vendin e krimit dhe me qëllim të zhdukjes së krimit serish ua vunë zjarrin kufomave me goma, plastikë dhe lëndë djegëse.¹²⁸ Nga të ekzekutuarit 41 janë anëtarë të familjes Muqolli, ndërsa 13 të familjes Elshani dhe Caraku.¹²⁹ Të zhdukur konsiderohen edhe tre persona.¹³⁰ Viktimat pasi ishin vrarë, kufomat e tyre ishin djegur, me qëllim që të humbin gjurmët e krimit. Nuk u kursyen as foshnjat gjashtëmuajshe dhe të moshuarit mbi 75 vjeç. Pra, në Poklek të Vjetër forcat serbe kanë kryer njërën ndër masakrat më

¹²⁵ *Arkivi i Luftës Shtetërore Informative "Kosovapress"*, (Vëllimi i Tretë), (11 prill-15 maj 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë, 2016, 233; *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 55.

¹²⁶ *Arkivi i Luftës* (Vëll. III), 233; *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, Prishtinë: 233.

¹²⁷ *Arkivi i Luftës* (Vëll. III), 108-109

¹²⁸ *Krimet e luftës në Kosovë 1998-1999*, Monografi I, 275.

¹²⁹ *Arkivi i Luftës* (Vëll. III), 161.

¹³⁰ Intervistë me Fatmir Muqollin, Poklek i Vjetër, 05.02.2020, ora 10:00.

mizore gjatë zbatimit të politikës së gjenocidit në Kosovës në vitet 1998-1999.

Pra, Beogradi zyrtar përpiqej në vazhdimësi t'i sfidonte dëshmitë, t'i sfidonte pohimet e të mbijetuarve dhe të ekzekutimit në masë të fshatarëve. Tentonte t'i bënte vrasjet të duken si pasojë e një lufte të ashpër. Madje, duke i përdorur të gjitha hallkat e funksionimit të pushtetit okupues edhe gjyqësinë, mjekësinë ligjore dhe mediat, tentoi të falsifikonte e të tjetërsonte të vërtetën. Pokleku i Vjetër nuk njihet vetëm për të vrarët e 17 prillit, ku humben jetën 41 anëtarë të familjes Muqolli, por nga ky vendbanim u vranë dhe u masakruan edhe 13 persona, pra gjithsej 54 civilë. Për shtetin serb që po zbatonte politikën e gjenocidit ndaj shqiptarëve nuk kishte rëndësi as mosha as gjinia. As sot pas dy dekadash nga ky akt gjenocidal, nuk është dënuar askush për këto krime të tmerrshme. Ky krim, që ishte ideuar, hartuar dhe nxitur nga strukturat shtetërore të Serbisë, me në krye Slllobodan Millosheviqin dhe kryer nga zinxhiri komandues i ushtrisë dhe policisë serbe.

Nga 17 deri më 30 prill 1999 në fshatrat Qirez, Baks, Çiçavicë të komunës së Skënderajt forcat serbe kanë kryer krime ndaj popullsisë civile. Kështu, më 17 prill 1999 në fshatin Qirez të komunës së Skënderaj, forcat serbe kanë kryer një masakër ndaj 7 vajzave dhe grave shqiptare të përndjekura nga fshati Kozhicë. Gjithashtu edhe në fshatin Baks dhe Çiçavicë u vranë dhe u masakruan disa civilë shqiptarë. Në bazë të informacioneve të kohës mësojmë se në fshatin Tërnafc më 26 prill 1999, forcat serbe kanë kryer masakër mbi popullsinë civile, ku janë vrarë dhe ekzekutuar 24 persona, që kryesisht ishin nga Mitrovica.¹³¹ Fshatin Baks forcat ushtarake dhe policore serbe disa herë e kanë sulmuar dhe kanë bërë krime ndaj popullsisë civile. Kështu, më 4 dhe 30 prill 1999 në këtë fshat janë evidentuar 10 civilë të vrarë nga forcat serbe. Gjithashtu, forcat serbe më 30 prill 1999 ndërmorën një operacion ushtarak ndaj fshatrave të komunës së Skënderajt, si: Baksit*, Qirezit etj., ku u kryen qindra vrasje dhe ekzekutime.

Masakra në fshatin Vërbofc, më 29 prill 1999 - Edhe në fshatrat e komunës së Drenasit si në Vërbofc dhe Shtuticë, forcat serbe kryen krime ndaj qindra banorëve civilë shqiptarë. Kështu, më 29 prill 1999 forca të

¹³¹ Arkivi i Luftës; (Vëll. III), 338.

* Më 30 prill 1999, në fshatin Baks janë vrarë 6 anëtarë të familjes Ademi nga Shtutica komuna e Drenasit. Më gjerësisht shih në: Shënimet janë marrë nga Kuvendi Komunal, të grumbulluara nga kryetarët e komiteteve të fshatrave gjatë periudhës janar-mars 2010. Vërtetuar dhe plotësuar nga Sherif Krasniqi. Shih listën e botuar në: Jusuf Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, 1, 2012, 208.

shumta serbe me makineri shkatërruese sulmuan fshatin Vërbofc ku ishin grumbulluar mbi 6 000 banorë të fshatrave përreth që kërkonin strehim. Nata kishte rënë, rrethimi nga forcat ushtarake dhe policore serbe po bëhej gjithnjë e më i pakalueshëm. Ndërsa mijëra banorë civilë shqiptarë, fëmijë, pleq, gra e persona të sëmurë, nuk kishin mundësi që të largoheshin nga rrethimi që ishte bërë nga forcat ushtarake dhe policore serbe.¹³² Popullsia civile e tmerruar u përpoqën të fshiheheshin në pyllin afër fshatit. Nuk kishte as një mundësi për ta larguar popullatën, ngase nga të gjitha anët ishin të rrethuar. Sulmi i forcave serbe po bëhej gjithnjë e më i fortë. Rreth orës 08:00 grupet e këmbësoresë serbe ishin nisur nga Çikatova e Vjetër, Gllanasella e Likoshani. Sulmi i forcave serbe ishte intensifikuar rreth orës 09:00, ku të shtënat me armë të rënda po vinin nga të gjitha pozicionet ku ishin vendosur forcat serbe. Ushtria dhe policia serbe gjuante me tanke dhe mjete të tjera luftarake nga Tersteniku (tani Qëndresë H. A.) dhe Gllobari. Më pas këmbësoria u nisë në drejtim të fshatit, ku pasi depërtuan vazhduan përgjatë ditës kërkimin dhe ndjekjen e popullsisë civile në pyll. Madje, për të pamundësuar qëndrimin e tyre në pyll, ata i vunë zjarrin dhe ekzekutuan çdo person që gjetën.¹³³

Rreth orës 10:00 fshati Vërbofc, ishte vënë në rrethim të trefishtë. Forcat serbe vranë këdo që e panë në rrugë. Civilë të vrarë kishte edhe nga granatimet dhe gjuajtjet me tanke dhe minahedhës. Rreth orës 13:00 forca të shumta serbe kishin arritur tek vendi ku ishin grumbulluar popullsia civile (fëmijët, gratë e pleqtë). Në të njëjtën ditë forcat serbe kanë arrestuar mbi 200 persona civilë, të cilët ishin strehuar në këtë vend,¹³⁴ dhjetë nga të arrestuarit janë nga fshati Vërbofc.¹³⁵ Rreth orës 17:00 i detyruan masën e grumbulluar të largohej në drejtim të Drenasit, të cilët lanë shumë anëtarë të familjeve të tyre të vrarë e të ekzekutuar nëpër shtëpitë e lagjet në sulmin që forcat ushtarake dhe policore serbe ndërmorën më 30 prill dhe 1 maj 1999 ndaj fshatrave Vërbofc dhe Shtuticë.¹³⁶ Në këtë aksion u vranë 96 civilë (65 nga Vërbofc dhe 31 nga fshatrat përreth).¹³⁷ Popullsia civile, duke qenë në panik dhe e tmerruar, u përpoq të fshihej në pyllin afër fshatit, por nuk arriti t'i shpëtonte masakrave nga ushtria dhe policia serbe, e cila i ndoqi edhe në pyll, duke kryer kështu krime të rënda në vende të ndryshme si në Zabel të

¹³² Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 830.

¹³³ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 289.

¹³⁴ *Arkivi i Luftës*, (Vëll III), 299.

¹³⁵ Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 834; si dhe Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, 222.

¹³⁶ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, Prishtinë: 276; Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 831.

¹³⁷ *ASHPML*, "Pengu i Lirisë", Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.1-16.

Dobrajve, ku më pas kufomat e viktimave janë hedhur në gropë të bunarit etj. Krahës ekzekutimit të civilëve, një akt tjetër krimi ishte edhe mbyllja e 176 civilëve të moshave të ndryshme në Xhaminë e fshatit Qirez, ku sipas dëshmive janë mbajtur një natë dhe të nesërmen me gjashtë kamionë janë dërguar në drejtim të Drenasit. Por, fatkeqësisht rrugës nga ushtria dhe policia serbe janë ekzekutuar mbi 120 prej tyre. Trupat e tyre janë zbuluar më vonë në një varrezë masive (49 civilë të ekzekutuar), ndërsa në një varrezë tjetër të përbashkët të shkolla e Çikatovës janë gjetur mbetjet edhe të 68 civilëve të tjerë të ekzekutuar. Pjesa tjetër e civilëve të rrëmbyer janë dërguar në burgun e Lipjanit dhe në kampet e përqendrimit në Krajkovë, Vukovc, Gllabar etj., të cilët iu nënshtruan dhunës dhe torturave të ndryshme nga forcat serbe.¹³⁸

Masakrat ndaj banorëve të fshatit Shtuticë - Ky fshat sikur dhe vendbanimet tjera të Kosovës nga forcat ushtarake dhe policore serbe është sulmuar disa herë.* Vlen të përmendet sulmi i 30 prillit, ku janë vrarë dhe ekzekutuar 21 civilë shqiptarë, ndërsa më 1 maj 1999 te vendi i quajtur “Shavarina”, janë vrarë dhe ekzekutuar 16 civilë. Pra, brenda dy ditësh në këtë fshat janë vrarë 37 banorë shqiptarë, që të gjithë civilë. Në fakt, sipas të dhënave gjatë periudhës së luftës në fshatin Shtuticë janë vrarë e ekzekutuar nga forcat serbe 60 civilë shqiptarë, shumica prej të cilëve djem dhe burra.¹³⁹

Gjithashtu duhet potencuar faktin së banorët e këtij fshati janë vrarë dhe ekzekutuar dhe në fshatrat tjerë të komunës së Drenasit si dhe në fshatrat Qirez dhe Polac të komunës së Skënderajt. Po ashtu, në Shtuticë janë vrarë dhjetëra banorë të fshatrave të tjera, ngase ishin vendosur këtu për shkak të rrethanave të luftës.¹⁴⁰ Krimet e kryera ndaj civilëve shqiptarë në Shtuticë të komunës Drenasit, ishin tejet të rënda, prandaj konsiderohen dëshmi të qëndrueshme për të vërtetuar që forcat serbe kanë kryer gjenocid në Kosovë në vitet 1998-1999. Sulmet e forcave serbe ndaj popullsisë shqiptare në komunën e Skënderajt dhe të Drenasit kanë vazhduar edhe përgjatë muajit maj të vitit 1999. Gjatë këtij muaji në komunën e Skënderajt

¹³⁸ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, Prishtinë: 276.

* Më 2 gusht të vitit 1998 nga ky fshat për shkak të granatimeve humben jetën 6 civilë. Në këtë fshat janë vrarë 68 banorë, prej tyre 60 janë civilë. Gjithashtu, nga ky fshat ende konsiderohen të zhdukur dy banorë civilë. Gjithashtu, më 23 shtator nga forcat ushtarake dhe policore serbe u vranë edhe tre banorë. Në fshatin Shtuticë në aksionin e forcave serbe më 30 mars 1999 janë vrarë dhe ekzekutuar 7 persona nga ky fshat.

¹³⁹ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, 208-226; Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 780.

¹⁴⁰ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, 208-226; Çitaku, *Drenica, 1991-1999*, 780.

janë evidentuar me dhjetëra raste të krimeve të kryera nga forca ushtarake dhe policore serbe, ku kanë pësuar qindra civilë shqiptarë, të cilët u vranë e u ekzekutuan në shtëpitë dhe fshatrat e tyre. Kështu, më 1 maj 1999 edhe në fshatrat e Skënderajt forcat policore dhe ushtarake serbe ndërmorën aksione kundër fshatit Vojnikë, ku u vranë 3 civilë, njëri nga të cilët ishte banorë i fshatit Makërrmal.¹⁴¹ Disa ditë më pas, konkretisht më 5 maj 1999, forca të shumta ushtarake dhe policore serbe vazhduan ofensivat ndaj fshatrave të Drenicës, ku kryen disa krime ndaj popullsisë civile shqiptare, si në fshatin Polac, etj.

Po ashtu, më 8 maj 1999 në fshatin Vajnikë janë kryer krime ndaj disa banorëve civilë të fshatit Burojë. Si rezultat i aksioneve të njëpasnjëshme që ndërmerrnin ushtria dhe policia serbe në drejtim të fshatrave të Drenicës, respektivisht të komunës së Skënderajt, sipas burimeve të kohës del se mijëra shqiptarë (5 000) nga rajoni i Drenicës, Mitrovicës dhe Vushtrrisë mbaheshin në burgun e Smerkonicës, ndërsa vetëm nga komuna e Skënderajt gjatë muajit maj në këtë burg janë dërguar mbi 700 persona.¹⁴²

Forca të mëdha serbe sulmuan fshatrat e Drenicës, në vijën Aqarevë-Murg, ku janë përqendruar mbi 20 automjete dhe afër 1 000 trupa serbe. Si pasojë, më 15 maj 1999 në fshatin Murgë nga forcat ushtarake dhe policore serbe janë vrarë 3 fëmijë si dhe janë plagosur rënd 6 gra.¹⁴³ Gjatë ofensivës së forcave serbe të muajit maj janë ekzekutuar disa persona në fshatrat e komunës së Skënderajt, si në Aqarevë dhe në Rezallë, sipas përlllogaritjeve janë vrarë dhe janë masakruar afër 100 banorë civilë, kryesisht fëmijë, gra dhe pleq. Po ashtu edhe në fshatin Prekaz të Ulët janë vrarë disa civilë.¹⁴⁴

Ndonëse popullsia shqiptare e Kosovës në tërësi dhe ajo në komunën e Skënderajt në veçanti, ishte dëbuar me dhunë nga shtëpitë e tyre, duke realizuar kështu planin e spastrimit etnik, megjithatë edhe ndaj atyre pak banorëve që kishin mbetur në fund të luftës në Kosovë, ushtria dhe policia serbe kreu disa krime. Kështu, në aksionet e forcave ushtarake dhe policore serbe në fshatin Qubrel në fillim të muajit qershor u vranë tre civilë.¹⁴⁵ Vrasja e civilëve shqiptarë ka vazhduar deri më 17 qershor 1999, pra një ditë para çlirimit të Skënderajt, kur është vrarë Milazim Gashi nga

¹⁴¹ ASHPML, "Pengu i Lirisë", Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.1-16.

¹⁴² Arkivi i Luftës, (Vëll III), 452.

¹⁴³ Arkivi i Luftës, (Vëll IV), 52.

¹⁴⁴ ASHPML, "Pengu i Lirisë", Regjistri i civilëve., fl.2-14; Buletini, Viti. IX, Nr.11-12 (mars-shtator 1999), Prishtinë: KMDLNJ, "Lista e emrave të shqiptarëve të vrarë të ekzekutuar... KMDLNJ". 17-160.

¹⁴⁵ ASHPML, "Pengu i Lirisë", Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.16.

Skënderaji, që konsiderohet personi i fundit i vrarë në këtë qendër komunale.¹⁴⁶

Gjatë muajit maj edhe komuna e Drenasit u përballë me aksione të shumta të trupave ushtarake dhe policore serbe. Kështu, më 1 maj 1999, në Çikatovë të Drenasit, si pasojë e aksioneve janë vrarë, ekzekutuar dhe masakruar dhjetëra banorë të fshatrave të Skënderajt. Konkretisht nga fshati Qirez janë ekzekutuar 5 civilë, nga fshati Baks 6 civilë, nga fshati Prelofc 3 civilë dhe nga fshati Dashefc 2 civilë.

Krahas vrasjeve, ekzekutimeve, masakrave në masë, arrestimeve, pushteti serb gjatë vitit 1998-1999 me qëllim të spastrimit etnik të Kosovës, vuri strategji të ndryshme në zbatim për të arritur këtë qëllim. Një prej këtyre formave ishte minimi i shtëpive të shqiptarëve dhe të objekteve të ndryshme afariste, që fatkeqësisht jo rrallë rezultuan me viktima të shumta të civilëve. Madje, edhe pas çlirimit qytetarët shqiptarë kanë pësuar nga minat e vendosura nga ushtria dhe policia serbe. Më 1 korrik 1999, ka rënë në një minë në oborrin e shkollës fillore “Vëllezërit Frashëri” në fshatin Çubrel nxënësi i kësaj shkolle, Refki Feka, ndërsa kanë mbetur të plagosur tre nxënës/fëmijë të këtij fshati.¹⁴⁷ Në komunën e Skënderajt raste të fatkeqësive të qytetarëve nga minat ka pasur mjaft shumë, ku për pasojë kanë mbetur dhjetëra invalidë. Vlen të përmendet rasti në fshatin Polac, ku kanë rënë në mina tre persona.¹⁴⁸ Nga sa u tha më lart, sa i përket numrit të të vrarëve dhe të zhdukurve nga ushtria dhe policia serbe në komunën e Skënderajt dhe në atë të Drenasit po japim të përmbledhur në mënyrë tabelore:

Emri i komunës	Numri i civilëve të ekzekutuar	Djem/burra	Vajza/gra
Komuna e Skënderajt	1 080 persona	1 063	17 ¹⁴⁹
Komuna e Drenasit	753 persona	/	/

Po ashtu, si pasojë e luftës së zhvilluar më 1998-1999, në komunën e Skënderajt janë plagosur mbi 893 civilë shqiptarë.¹⁵⁰ Ndërsa, sa i përket të dhënave mbi të zhdukurit në komunat e sipërsënuara, gjendja është kështu:

¹⁴⁶ ASHPML, “Pengu i Lirisë”, Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.1.

¹⁴⁷ Buletini, Viti. IX, Nr.11-12 (mars-shtator 1999), Prishtinë: KMDLNJ, “Lista e emrave të shqiptarëve të vrarë të ekzekutuar ose të masakruar të regjistruar nga KMDLNJ”, 17-160.

¹⁴⁸ Adem Meta, “Çdo ditë gjenden varreza të përbashkëta dhe në fusha të minuara”, *Koha ditore*, 04.08.1999.

¹⁴⁹ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 253-255.

Emri i komunës	Numri i të zhdukurve	Djem/burra	Vajza/gra
Komuna e Skënderajt	128	118	10 ¹⁵¹
Komuna e Drenasit	71	/	/

Torturat dhe vdekjet në mungesë të ndihmës mjekësore - Në periudhën e luftës në Kosovë, në komunën e Skënderajt dhe të Drenasit krahas masakrave masive ndaj civilëve shqiptarë, ushtria dhe policia serbe në vitet 1998-1999, ka torturuar në mënyrë fizike e psikike qindra shqiptarë, me motive nga më të ndryshmet. Gjithashtu, në këto komuna kemi viktimë si pasojë e mungesës së shërbimeve mjekësore. Mbështetur në dokumentacionin zyrtar dhe në të dhënat e kohës mund të konstatojmë se në periudhën kohore 1998-1999 për shkak të mungesës së shërbimeve mjekësore dhe rrethanave të luftës nga komuna e Skënderajt dhe e Drenasit kanë gjetur vdekjen 54 qytetarë të komunës së Skënderajt dhe 31 të komunës së Drenasit. Shumë prej tyre ishin fëmijë ose të moshuar.¹⁵²

Dhuna seksuale në komunën e Skënderajt - Gjatë periudhës së luftës në Kosovë (1998-1999), përdhunimet dhe dhuna seksuale ishin gjithashtu komponent i fushatës së qeverisë serbe për realizimin e spastrimit etnik të Kosovës. Në periudhën e sipërshtuar, në gjithë territorin e Kosovës mbi 20 mijë vajza dhe gra shqiptare, që nga moshën 7-vjeçare e tutje iu nënshtruan krimit të përdhunimit në mënyrë të organizuar nga forcat ushtarake, policore dhe strukturat e tjera të regjimit të Beogradit.¹⁵³ Këtë numër të lartë të vajzave dhe grave shqiptare të përdhunuar, siç e potencon edhe studiuesi Bardhyl Mahmuti, e gjejmë në shumë raporte të publikuara të organizatave kombëtare e ndërkombëtare, përmes të cilave japin të dhëna për krimet seksuale nga forcat serbe ndaj 20 400 grave shqiptare të dhunuara në Kosovë, në shërbim të spastrimit etnik.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Komuna e Skënderajt, Drejtoria për Punë dhe Mirëqenie Sociale, Xhevahire Hamiti, zyrtare për të dëmtuarit nga lufta. 19.11.2020. Skënderaj, ora. 10:30-12.00.

¹⁵¹ Regjistrimin e të zhdukurve të komunës së Skënderajt e ka bërë Halim Hamza, drejtor i Qendrës për Punë Sociale, në Komunën e Skënderajt.

¹⁵² ASHPML, "Pengu i Lirisë", Regjistri i civilëve të vrarë..., fl.1; *Buletini*, Viti. IX, Nr.11-12 (mars-shtator 1999), Prishtinë: KMDLNJ, "Lista e emrave të shqiptarëve, .KMDLNJ". 17-160; *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, I, 299, 308-310.

¹⁵³ Raport i KMDLNJ për të vrarët në Kosovë gjatë luftës janar 1998-qershor 1999, datë 11.03.2004; Naime Mançetena-Sherifi, "Dhunimet seksuale të forcave serbe në Kosovë - akti më poshtërues i shkeljes së të drejtave të njeriut" *Buletini*, V.IX, Nr.11-12, Mars-shtator 1999; KMDLNJ, 184-186.

¹⁵⁴ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 293.

Dhunimet kanë qenë të programuara dhe të organizuara nga strukturat shtetërore të Serbisë, andaj rastet e tilla kanë qenë masive dhe kanë përfshirë vajzat dhe gratë e të gjitha moshave.¹⁵⁵ Në mesin e tyre kishte vajza e nuse të reja, gra, shtatzëna e nëna të shumë fëmijëve. Madje, ka pasur mjaft raste (nuk dihet numri i saktë) kur meshkujt janë shfrytëzuar seksualisht, me qëllim demoralizimin dhe shkatërrimin e qenies shqiptare, si e tillë.¹⁵⁶ Disa prej tyre pas përdhunimit janë vrarë e masakruar, disa janë zhdukur pa gjurmë, ndërsa disa vazhdojnë të jetojnë me plagët e pashërueshme.¹⁵⁷ Përdhunimet ndaj shqiptareve nuk ishin akte të rralla e të izoluara, që u kryen nga individë të forcave serbe dhe jugosllave, por instrumente për të realizuar së paku tri qëllime bazike: së pari, për të terrorizuar popullsinë civile shqiptare; së dyti, për të zhvatur para nga familjet e vajzave të arrestuara dhe të përdhunuara; dhe së treti, për të detyruar popullsinë shqiptare të braktisin vatrat e tyre dhe të shpërnguleshin nga Kosova, pra për të realizuar spastrimin etnik.¹⁵⁸ Duke pas parasysh dinamikën e zhvillimit të luftës në Drenicë, konkretisht në komunën e Skënderajt, përveç krimeve të tjera, ka pasur edhe raste të dhunimeve seksuale.¹⁵⁹ Kështu, në fshatin Qirez, gjatë muajit prill të vitit 1999, forcat policore dhe ushtarake serbe i kanë rrëmbyer 8 gra dhe vajza të fshatit Kozhicë,¹⁶⁰ ku fillimisht i kanë përdhunuar seksualisht, ndërsa më pas i kanë hedhur të gjalla në pusët e fshatit.¹⁶¹ Nga kjo komunë kemi me

¹⁵⁵ Naime Maçestena-Sherifi, “Dhunimet seksuale të forcave serbe në Kosovë-akti më poshtëruës i shkëljes së të drejtave të njeriut”, *Buletini*, V.IX, Nr.11-12, Mars-shtator 1999; KMDLNU, 184.

¹⁵⁶ Intervistë me Minire Begajn, kryetare e Komisionit Qeveritar për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Personave të Dhunuar gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës. Sipas saj megjithëse kemi mbi 20 mijë të dhunuara ende nuk është i dënuar asnjë person për këto krime. Prishtinë, Intervistë 12 nëntor 2020, ora 14:30-16:00.

¹⁵⁷ Ramosaj, *Kundër harresës*, 194.

¹⁵⁸ Human Rights Watch, *Nën pushtetin e urdhrave: Krimet e luftës në Kosovë*, 2001; marrë nga: https://www.hrw.org/legacy/albanian/Kosovo_2021/summary.pdf (15.12.2020), 4.

¹⁵⁹ XX, P2239 (deklarata e dëshmitarit e datës 11 qershor 2001), f. 3; K24, P2548 (deklarata e dëshmitarit e datës 22 nëntor 1999), f. 2–3. Shih gjithashtu K24, P2529 (transkript nga Prokurori kundër Millosheviqit, Lënda Nr. IT-02-54-T), T. 8172–8173. Tribunali Ndërkombëtar, Lënda: Nr.: IT-05-87-T, Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçit etj., Vëll.2 -4. fl.228.

¹⁶⁰ Dosja Gjyqësore Përfundimtare e Prokurorisë, 29 korrik 2008 (versioni publik), para. 372. Tribunali Ndërkombëtar, Lënda: Nr.: IT-05-87-T, Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: M. Millutinoviçit etj., Vëll. 2 -4. fl.250.

¹⁶¹ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 2, 267.

dhjetëra raste individuale të përdhunimit të femrave shqiptare, disa prej të cilave i kanë vrarë dhe masakruar.¹⁶²

Duhet të theksohet fakti se në komunën e Skënderajt ndonëse janë kryer akte të përdhunimit, për shkak të konfidencialitetit dhe ndjeshmërisë (mentalitetit), është e vështirë të hedhet dritë rreth specifikave dhe numrit të përgjithshëm të atyre që u përdhuan seksualisht me qëllim realizimin e spastrimit etnik të Kosovës.

Spastrimi etnik - Për të realizuar qëllimin e depërtimit të popullsisë shqiptare nga Kosova (spastrimin etnik) dhe më pas sjelljen e kolonëve sllavë, gjithnjë për të ndryshuar strukturën etnike, në favor të elementit serb, njësitet e armatosura të RFJ-së dhe të Serbisë qëllimisht kanë krijuar një atmosferë frike dhe shtypjeje përmes përdorimit të forcës. Sulmet ndaj civilëve janë kryer sipas një modeli të paracaktuar, i cili përfshinte granatimet e qyteteve dhe të fshatrave, shkatërrimin e shtëpive dhe të objekteve fetare, vrasjen e grave, të fëmijëve dhe të pleqve, të cilët nuk kanë qenë të përfshirë në mënyrë të drejtpërdrejtë në luftime. Një formë tjetër e dhunës ndaj civilëve shqiptarë ishte edhe dhunimi seksual ndaj grave shqiptare, që nga sa theksuam më lart mbështetur në statistika, numri i tyre del të jetë i madh. Këto veprime të qëllimshme janë ndërmarrë në të gjitha pjesët e Kosovës, e në veçanti në komunën e Skënderajt, e cila ka numrin më të lartë në nivel vendi të civilëve të vrarë në vitet e luftës.

Vendbanimet përgjatë rrugës magjistrale Mitrovicë-Pejë, Skënderaj-Mitrovicë, Skënderaj-Klinë, Skënderaj-Drenas-Prishtinë që ishin rrugë rajonale ishin cak më i shpeshtë i sulmeve. Për këtë arsye edhe banorët filluan të zhvendosen në zona më të thella për të qenë më të sigurt. Por, në disa raste edhe këto zona goditeshin nga forcat serbe. Gjithashtu, duhet të theksohet fakti se edhe në komunën e Skënderajt, pjesa dërmuese e popullsisë shqiptare është deportuar me dhunë, kryesisht me autobusë, kamionë të ndryshëm dhe karvanë të gjatë traktorësh, fillimisht në drejtim të Mitrovicës, Prishtinës, Pejës e më pas në drejtim të Shqipërisë e Maqedonisë së Veriut. banorët u shtrënguan të largohen në drejtim të kufirit, sipas një programi të përgatitur për spastrim etnik, që është karakterizuar nga një shkallë shumë e lartë koordinimi dhe kontrolli.¹⁶³ Përgjatë rrugës ushtria dhe policia serbe të dëbuarve shqiptarë ua merrte dokumentet e identifikimit, targat nga makinat dhe traktorët e tyre, për t'i fshirë më pasë

¹⁶² Intervistë me Minire Begajn, kryetare e Komisionit Qeveritar për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Personave të Dhunuar gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës, Prishtinë: Intervistë 12 nëntor 2020, ora 14:30-16.00.

¹⁶³ Human Rights Watch, Nën pushtetin e urdhrave: Krime të Luftës në Kosovë, 2001; marrë nga: https://www.hrw.org/legacy/albanian/Kosovo_2021/summary.pdf (15.12.2020), 3.

nga gjendja civile. Kjo bëhej me qëllim që kur të përfundonte lufta dhe shqiptarët e dëbuar do të rikthehen në vendlindjen e tyre, pushteti serb të pohonte se ata nuk janë nga Kosova, por nga Shqipëria. Nëpërmjet praktikës së njohur të “spastrimit të identitetit”, qeveria serbe përpiqej të bënte të pamundur kthimin e tyre. Pra, pushteti serbo-jugosllav ka ndërmarrë një fushatë sistematike të koordinuar dhe të organizuar nga nivelet më të larta të qeverive serbe dhe jugosllave të asaj periudhe për të terrorizuar, vrarë dhe shpërngulur shqiptarët etnikë të Kosovës.¹⁶⁴ Pra, krahës vrasjes së civilëve shqiptarë, në komunën e Skënderajt dhe të Drenasit pushteti serb ushtroi dhunë dhe terror ndaj qytetarëve shqiptarë, me qëllim të dëbimit të tyre nga Kosova. Për pasojë deri në përfundim të luftës mbi 90% e banorëve të këtyre komunave ishin zhvendosur nga vendbanimet e tyre.

Dëmet materiale - Sa i përket shkallës së dëmeve materiale, në komunën e Skënderajt janë tejet të larta. Pothuajse në të gjitha fshatrat dhe në vetë qendrën komunale, forcat serbe në aksione të shumta kanë shkatërruar vendbanime të tëra me artileri të rëndë luftarake. Duke u bazuar në të dhëna relevante, gjendja e dëmeve materiale në komunën e Skënderajt është kështu: si pasojë e sulmeve ushtarake dhe policore serbe, rreth 90% e vendbanimeve të kësaj komune janë shkatërruar plotësisht. Sipas të dhënave, janë dëmtuar, djegur e shkatërruar 7 937 objekte banimi, 3 644 objekte ndihmëse dhe përcjellëse. Po ashtu, janë djegur dhe dëmtuar edhe objekte të ndryshme publike, si: 22 shkolla me dokumentacionin shkollor, 3 zyre të vendit, 2 shtëpi të kulturës, 9 biblioteka shkollore, 8 objekte shëndetësore, 11 xhami dhe disa objekte fetare, ekonomike, zejtare, kulturore-historike etj.¹⁶⁵

Nr.	Përshkrimi i dëmit	Vlera e dëmeve në Euro
1	Dëmet në objekte dhe ato ndihmëse	140.182.500,00
2	Dëmet në ekonomi (ish ndër. shoqërore)	20.050.000,00
3	Dëmet në objekte institucione dhe infrastrukturë	46.900.000,00
4	Dëmet në bujqësi dhe dyqane të pavarura, private	22.261.162,00
	Vlera e përgjithshme e dëmeve	229.393.662,00 ¹⁶⁶

Sa i përket shkallës së dëmeve materiale në komunën e Drenasit mund të themi së forcat serbe në aksione të shumta kanë shkatërruar fshatra

¹⁶⁴ Po aty.

¹⁶⁵ Osmari, *Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, 2, 464.

¹⁶⁶ Po aty, 464.

të tëra me artileri të rëndë luftarake. Duke u bazuar në të dhëna relevante, mund të potencojmë faktin se dëmet materiale janë tejet të mëdha në këtë komunë. Sipas raportit të Këshillit Komunal, Drejtoria për Rindërtim, në komunën e Drenasit, të datës 12 dhjetor 2000, gjendja na paraqitet e tillë: nga 8 752 shtëpi sa ishin në këtë komunë, u shkatërruan 6 341, nga të cilat 3 549 të kategorisë III-IV-të dhe 2 792 të kategorisë V.¹⁶⁷ Nga 32 objekte shkollore sa ishin, vetëm një ka shpëtuar pa u dëmtuar e shkatërruar. Gjithashtu, janë djegur 7 biblioteka me mbi 1 milontituj librash. Po ashtu, janë djegur dhe dëmtuar 11 objekte shëndetësore, 10 xhami dhe dhjetëra objekte fetare, ekonomike, zejtare, kulturore-historike etj., që në total përfshin shifrën prej 4 000 objekteve.¹⁶⁸ Vlen të përmendet edhe dëmtimi në masë i infrastrukturës së kësaj komune.¹⁶⁹ Pra, sa i përket dëmeve materiale, si përfundim mund të themi se në këtë komunë, nuk ka mbetur asnjë fshat i padëmtuar. Si pasojë e sulmeve ushtarake e policore serbe, mbi 90% të vendbanimeve të kësaj komune janë shkatërruar plotësisht.¹⁷⁰

Krimet e kryera gjatë viteve 1998-1999 në Kosovë nuk kanë qenë jashtë kontrollit të strukturave politike, ushtarake dhe policore serbe, por përkundrazi, ato krime ishin rezultat i një plani që synonte shkatërrimin e qenies dhe identitetit shqiptar, si të tillë dhe ndryshimin e strukturës etnike në Kosovë. Pra, krimet serbe gjatë luftës në Kosovë janë kryer nga strukturat e sigurimi të shtetit të Serbisë: ushtria, policia, shërbimi sekret dhe mbrojtja territoriale.

Doktrinën e gjenocidit e kanë artikulluar Qeveria, Strukturat e Sigurisë së Shtetit Serb, Akademia e Shkencave, Kisha Ortodokse, ndërsa e kanë masivizuar dhe proklamuar mediat serbe. Të gjitha aktet e dhunës që forcat serbe kryen ndaj civilëve shqiptarë të Kosovës (vrasjet, ekzekutimet, plagosjet, keqtrajtimet, dhunimet seksuale, cenimet e integritetit fizik dhe psikik të tyre, spastrimi etnik etj.), kishin për qëllim të shkatërronin fizikisht popullin shqiptar, në tërësi, ose pjesërisht, për shkak të përkatësisë së tyre etnike.¹⁷¹ Pushteti serb, nëpërmjet ushtrisë, policisë dhe strukturave të tjera bëri krime, të cilat ishin të përmasave të gjenocidit: ideor, teorik dhe praktik. Me theks të veçantë në rajonin e Drenicës, respektivisht në komunën e Skënderajt dhe të Drenasit, nga pushteti i Beogradit në mënyrë institucionale është organizuar vrasja dhe ekzekutimi i civilëve në baza etnike që për qëllim kishte eliminimin fizik të popullit shqiptar, si i tillë.

¹⁶⁷ *Po aty*, 1, 189-191.

¹⁶⁸ *Po aty*, 2, 469.

¹⁶⁹ *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, 272.

¹⁷⁰ *Osmani, Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, 2, 469.

¹⁷¹ *Mahmuti, Mashtrimi i madh*, 291.